

Eesti Vabariigi president Kadrioru Roosiaias 14. juunil 2011

“Mu daamid ja härrad. Head sõbrad!

Ma olen palunud teid siia kurval päeval, mil mälestame küüditamise ohvreid.

Me meenutame täna ühiselt sündmuseid, mis muutsid pöördumatult kõigi teie elu.

Me meenutame päeva, mis võttis teilt kodu, paljudelt vanemad ja mis röövis teilt lapse- ja noorepõlve. Või – õigemini – mis muutis teie noorpõlve võrreldamatult rängemaks, kui me iganes enestele täna ette kujutada oskame.

Seitsekümmend aastat tagasi viis Nõukogude võim tuhanded Eesti kodanikud oma kodudest kaugesse Siberisse. Võõrast võimu ei huvitanud inimese saatus. Eesmärgiks oli külvata hirmu, murda vaim ja koos sellega hävitada meie iseolemise tahe ja mälestus iseolemisest. Küüditamised ja teised okupatsioonide käigus toime pandud kuriteod puudutasid Eestis ühel või teisel moel kõiki inimesi. Kes langes ise kurjuse ohvriks, kelle perekonda repres-

seeriti, kelle lähedased, tuttavad või naabrid küüditati, kelle sugulasi arreteeriti, piinati ja tapeti. Mu ema Eestisse aidanud mehe lasksid punased maha. Mitte seepärast, et ta mu ema päästis. Vaid põhjusel, et ta oli jõukas ja edukas.

Kogu mu emapoolne pere oli 1941. aasta suvel küüditatute nimekirjas. Nad pääsesid, sest leidis hea inimene, vallasekretär, kes neid hoiatas. Mu ema pere põgenes metsa ja redutas seal kuni punaste lahkumiseni. Mu diplomaadist vanonu Hans Rebane hüppas vangilaevalt merre, jõudis kaldale ujuda ja pääses.

Mu vanemad, tol ajal veel lapsed, põgenesid 1944. aastal Rootsi, soovides end päästa kurjuse tagasituleku eest. Mu isapoolsed sugulased küüditati 1949. aastal.

Seetõttu on see teema ja ka teie saatus mulle isiklikult vägagi lähedane. Kõik need julmused pidid sünnitama hirmu. Julmus prõmmis kõikide Eesti kodude ustele, kurjus hakkas murdma kõiki südameid. Kuid hirm ei suutnud hävitada mälu ja lootust. Teie usk vabadusse andis Eestile võimaluse taastada iseseisev riik.

President Toomas Hendrik Ilves kõnelemas.

Presidendi vastuvõtt Kadrioru Lossi Roosiiaias 14. juunil.

Vasakult: pr. E. Ilves, pr. P. Tarto, hr. E. Tarto, R. ja J. Treude, hr. L. Õispuu, hr. T-H. Ilves

Ta tulite Siberist kodumaale tagasi ja alustasite taas algusest. Kuid te rajasite võõra võimu kiuste oma kodud, kasvasite lapsi ja lapselapsi. Teie enam ei kartnud, sest olite suurima kurjusega kokku puutunud ja sellest üle olnud, sellest võitu saanud. Koos sellega näitasite eeskuju kõigile teistele. Ja teete seda tänaseni. Sest teie juuresolekul on päris keeruline kurta, et elu on ränk või raske. Peale teie ei ole kellelgi seesuguseks kurtmiseks moraalselt õigust. Ma tänan teid Eesti Vabariigi nimel, et leidsite jõudu elada üle ja tõusta kõrgemale kurjusest ja kannatusest.

Mälestagem ühiselt kõiki süütuid ohvreid, kellele saatusel jagus vähem armu.”

fotod: Toomas Volmer

Riikliku Leinapäeva mälestustseremoonia 14. juunil 2011

Tallinnas Vabaduse väljakul Vabadussõja Võidusamba juures.

Eesti Memento Liidu esimehe Enn Tarto kõne:

“Lugupeetud Eesti Vabariigi president härra Toomas Hendrik Ilves, Tallinna praost härra Jaan Tamsalu, austatud Riigikogu ja valitsuse liikmed. Tallinna linnavalitsuse liikmed, erakondade esindajad, ekstsellentsid, kommunismiohvid, kommunismiohvrite sugulased ja sõbrad, austatud leinajad, daamid ja härrad! Tänavu möödub 70 aastat juuniküüditamisest. Öösel vastu 14. juunit 1941 algas Balti riikides massiline inimeste vägi-valdne kodudest äraviimine.

Okupeeritud Eestist küüditati Nõukogude Liitu üle 10 000 inimese. 1.-3. juulil viidi Eesti saartel läbi täiendav küüditamisoperatsioon, mille käigus peeti kinni ning viidi Siberisse üle 1200 inimese.

Juuniküüditamise käigus eraldati täisealised mehed peredest ja suleti koonduslaagritesse. Nad mõisteti hiljem surma ning hukati või surid nad paari järgmise aasta jooksul nälga ja haigustesse.

1941. aasta küüditamise ohvritest suutis aastakümneid hiljem kodumaale tagasi tulla umbes 4000 inimest.

1941. aasta küüditamine oli okupantriigi NSV Liidu ja tema kohalike käsilaste poolt läbi viidud aegumatu genotsiidikuritegu.

Teine suursüüditamine toimus 25. märtsil 1949. aastal. Siis küüditati Siberisse ligi 21 000 Eesti elanikku, nendest 70% naised, lapsed ja vanurid. Teekonnal Siberisse ja asumisel suri peaaegu 3000 inimest.

14. juunil, kui riiklikul ja üldrahvalikul Leinapäeval, mälestame ja leiname kõiki kommunismiohvraid - erinevatel aegadel küüditatud, poliitvange, vabadusvõitlejaid, kes kaitsesid Eestit, relv käes, metsavendi ja nende abistajaid, õpilasvabadusvõitlejaid, pommirünnakute tagajärjel hukkunuid Narvas, Tallinnas, Tartus ja mujal, Eestist põgenemisel hukkunuid, relvastamata vastupanus hukkunuid - kõiki, kõiki kommunismiohvraid!

1939. aasta alguses elas Eestis 1 134 000, Eesti Vabariik ei osalenud Teises maailmasõjas.

14. juuni 2011, Tallinnas. Pärjaga Enn Tarto ja Leo Öispuu
foto: Endel Prost

Okupatsioonide repressiivpoliitika tulemusel ja selle tõttu, et okupantriik NSV Liit kiskus Eesti Vabariigi kodanikud Teise maailmasõtta, hukkus umbes 180 000 inimest, nendest Saksa okupatsiooni repressiivpoliitika tulemusena üle 8000 Eesti Vabariigi kodaniku.

Üle 270 000 inimese langes mitmesuguste repressioonide ohvriks, mille tulemusena jäi Nõukogude okupatsiooni ajal sündimata umbes 170 000 last. Üle 70 000 inimese oli sunnitud Eestist põgenema.

Eesti Vabariigi 1940. aastal okupeeritud ja hiljem annekteerinud NSV Liidu võimud vähendasid Eesti territooriumi Narva-taguse ala ja suure osa Petserimaa ühendamise läbi Venemaaga. Kui 1945. aastal moodustas juba vähendatud Eesti territooriumil eestlaste osa 97% elanikkonnast, siis 1991. aastaks oli eestlaste osakaal samal pindalal kõigest 61%.

Nõukogude Liidu genotsiidipoliitika ei suutnud hävitada Eesti rahvast. Vaatamata lakkamatutele repressioonidele, hirmutamisele ja valetamisele oli säilinud rahva vabadusejanu.

1991. aasta augustis taastati Eesti Vabariigi iseseisvus.

Üks rahvas ei koosne mitte ainult nendest, kes elavad tänapäeval. Rahvas koosneb ka neist, kes on olnud enne meid, ja nendest, kes tulevad pärast.

Igal ajal, aga eriti täna, oleme oma mõtetes ja südames süütute ohvritega.

Me leiname neid, kes jäid võõrasse mulda, või kes on hiljem, koju tagasipöördunud meie hulgast lahkunud.

Toetame neid, kes on Siberi kannatused läbi teinud ja elavad oma murede ja rõõmudega meie keskel.

Teeme omalt poolt kõik, et mineviku õudused ei korduks.

Hoidku meid Jumal!”

Vastuvõtust 14. juuni Kadrioru Roo-siaias

Südamesse jäi valusalt kripeldama Presidendi vastuvõtu korraldamine Kadrioru lossis 14. juunil k.a.

Kuidas ürituse korraldajatel ei tulnud mõttesse, kuidas nii eakaid inimesi üle vabariigi kohale toimetada. Teatavasti 14.06.1941.a. küüditatud pole enam kaugeltki noored ega terved. Paljudel on väga raske, kui mitte võimatu sõita ühistranspordis (mitte kõigil pole isiklike autosid ja autojuhte). Sel põhjusel jäi väga palju inimesi kohale tulemata. Kes peaks selle eest vastutama, et edaspidi sellist organiseerimatust ei korduks

1941.a. küüditatu Heli Sinijärvi
Rakvere Mementost

Endine tööpataljonlane Kristjan Palusalu

2011. aastal möödus 70 aastat sõja algusest Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel, N Liidu sundmobilisatsioonist Eestis ning 35000 Eesti mehe Venemaale tööpataljonidesse saatmisest. Tööpataljonide ebainimlikest tingimustest püüdsid vabaneeda julgemad mehed põgenemiskatsetega, kuid enamasti need katsed nurjusid - katsetajad tabati ja mõisteti mahalaskmisele või aastateks sunnitöölaagritesse. Ühte põgeneda püüdvasse 7-mehelisse gruppi kuulus ka Eesti maadluskuulsus Kristjan Palusalu. Grupp tabati ja kõik

liikmed mõisteti surma. Surmaotsus asendati hiljem trahvipataljonis rindele saatmisega.

Nii saadeti Palusalu Soome rindele 29.10.1941.a. ja langes seal soomlastele vangi. Varsti jõudis Palusalu Tallinna tagasi, kuid elas Saksa okupatsiooni ajal oma talus Pillalpalus Saksa politsei kontrolli all. Tallinnas tal elada ei lubatud (enne sõda elas Tallinnas Magasini t 3a). 1945.a. Palusalu arreteeriti, vangistuses viibis ta 20 kuud. Ülekuulamisel ütles ta:

“Lahingus sain haavata, langesin vangi”. Kinnituseks näitas kaelal olevat armi. Palusalu nõudis venekeelset ülekuulajat ja ta palve rahuldati. Miks venekeelset? Aga sellepärast, et tõlkimise ajal sai mõtteid koguda ja hinge tõmmata. Uurijad ei julenud vägivalda tarvitada. Kassi ja hiire mäng kestis ligemale poolteist aastat, enne kui tuli kõrgemalt poolt käsk olümpiavõitja vabastada. (Päevalehe Spordileht 29.10.2011 lk 6) Tööpataljonlaste Ühingu meenutustekogus on endise Eesti Leegioni võitleja, Porkuni lahingust osavõtja Verner Soeri (suri 2010.a) meenutus kohtumisest Kristjan Palusaluga 1946. aastal Tallinnas Patarei vanglas, millest ilmekalt selgub, miks uurijad ei julenud Kristjan Palusalu kallal vägivalda tarvitada.

Ühest kohtumisest Kristjan Palusaluga

Pataljon “Narva” taganemine algas 1944.a. septembrikuus Krivasoost ja tulime jalgsi kuni Amblani. Kuna seal läksid kõik laiali, langesid paljud sõjavangi. Mina sõjavangi ei langenud, saime külast erariided ja hakkasime kolmekesi, Saaremaa poistena, Saaremaa poole astuma. Jõudsime Kirblani ja et puudusid dokumendid, siis kukkusime kinni. Mina sattusin Novgorodi oblastisse endist paberivabrikut taastama. Kuna mul polnud veregrupi märki kaenla all, siis toodi need eestlased, kellel seda märki ei olnud, 1945.a. sügisel Eestisse.

Talve olime Mustamäel ja käisime konvoiga tööl. Kevadel 1946 toodi meid Lasnamäele. Säl olid traataia sees barakid ja tööl käisime ilma konvoita. Mandripoised käisid kogu aeg kodus “hüppes”, sest toit oli vilets. Augustikuus otsustasime ühe Muhu poisiga kodus käia. Ta nimi oli Lembit Sugul. Olime kodus kuu aega ja siis tulime tagasi. Teistega ei olnud midagi juhtunud, said 3 päeva kartsa. Meile Lembituga anti 10 päeva ja paari päeva pärast kutsuti uurija juurde ja varsti viidi kohtu ette. Kohus oli Tallinnas Narva maanteel. Sõjatribunal mõistis meile 5 aastat ja kohtust otse Patareisse. Ühte kambrisse ei pandud. Mina sattusin kambrisse 51. See oli suur kamber ja

mehi oli sääl 50 inimest. Kambrist seina sees oli sarnane nišš ja seal magasid kaks ainukest eestlast. Nad kutsusid mind oma juurde. Üks oli Tallinna poiss - autojuht. Teine mees oli Kristjan Palusalu.

Toit oli kohutavalt vilets - 600 g nätsket leiba, supiks mingi tursa lõga ja nn “pudru” oli läppama läinud jahust, mis oli hapuks lastud minna ja siis ära keedetud. Selle “pudru” maitse on mul praegu veel suus. Palusalu seda toitu ei söönud, sest talle toodi kogu aeg pakke. Kuna Palusalu oli ka alles mõni päev tagasi sinna kambrisse toodud, siis ta seal kambris veel pakke ei olnud saanud. Kambris ei olnud ei narisid ega mingeid voodiriideid, ainult see, mis omal oli. Akna all, kus oli rohkem õhku ja paraski hais ei olnud nii hull, oli koha sisse võtnud “platnoide” punt ja nende teenijad. Ja “seadus” oli sarnane, et kes paki sai, pidi poole ära andma kambri heaks. Tegelikult läks see platnoide kätte. Veel oli kambris pikk laud ja mõned taburet. Ega venelased pakke ei saanudki, aga Palusalu sai paki. Ta oli põlvili oma koha peal ja pani oma asju pea alla. Kuna oli näha, et ta platnoidele midagi ei kavatsenud anda, siis saadeti sealt “saadik”, kes ütles Palusalule, et kas ta kambri seadust ei tea. Palusalu ei teinud “saadikust” väljagi. See

“saadik” oli kõhn kõrend ja ta läks tagasi ning ütles, et paki saaja ei kavatse midagi anda. No siis saadeti üks tüse tüüp, kes kordas sama küsimust. Kuna Palusalu ei teinud ikka temast välja, siis löi see “saadik” Palusalule jalaga vastu külge. Selle peale tõusis Palusalu pikkamööda püsti ja löi sellele jõmmile mitte rusikaga, vaid lahtise kämbelaga vastu lõuapära. Mees tõusis õhku ja lendas paar meetrit läbi õhu ukse alla paraski juurde maha ja enam ta ei tõusnud. Siis murdis Palusalu ühel taburetil jalad alt ära. Andis ühe jala mulle ja teise autojuhile ja käskis kaitsta oma selga. Seepeale hakkas “platnoide” kamp koos teiste venelastega ka Palusalut ründama. Ründajatel olid ka žiletiterad ja teravaks nühitud lusikad. Madin oli kõva, aga põhilise töö tegi Palusalu üksinda. Lõpp oli niisugune, et 4 “platnoid” viidi kandraamiga kambrist välja. Kõvasti kolki saanud tiblasid oli ikka päris palju. Rahu oli majas. Palusalu tõmbas kriidiga joone ja ütles venelastele, et kes üle selle joone astub, selle ta lööb maha. Järgmisel hommikul viidi Palusalu sellest kambri ära ja räägiti, et pandi kartsa. Mis tast edasi sai ja millal vabastati, seda ma ei tea. Mina olin selles kambris umbes kuu aega ja siis viidi edasi Lasnamäe tapi vanglasse. Lasnamäel olid eestlased eraldi kambris, toit oli pisut parem ja rahulik. Umbes paari nädala pärast läks sõit Vorkuta poole. Sinna jäi ka minu sõber Lembit Sugul.

Verner Soer
November 2002

Rakvere Memento tegutseb

Memento Rakvere Ühing on tegutsenud üle 20 aasta. Asutati 18.03.1989.a. Ühing oli ka üheks asutajaliikmeks küüditatute ühingute katusorganisatsioonile, praeguse nimega Eesti Memento Liit, mis on loodud 25.03.1989.a. Selle aja jooksul on ühingul olnud neli juhatuse esimeest. Liidu juhatuses on juba 5 esindaja ja kui arvestada, et Memento Liidu revisjonikomisjoni tööd vedas mitu valimisperioodi meie ühingu inimene, siis võib nentida, et juht- ja kontrollorganitesse on valitud tegusad ja ettevõtlikud inimesed.

Rakvere Memento igaaastast tegevust sätestab aasta tegevuskava, mis on ühtlasi aluseks tegevusaasta eelarve koostamiseks. Ühingul on välja kujunenud traditsiooniliste sündmuste korraldamised, osalemised üleriigilistel, maakondlikel ja teiste MTÜ-de üritustel. Jätkusuutlikud on koostöövõrgustikud katusorganisatsiooni ja tema liikmesorganisatsioonidega, kohalike omavalitsuste, koolinoorte, mitmete ärispektori ja avaliku sektori institutsioonidega. Meie ühingu juhatuse on juba kümnekond aastat tagasi panustanud tööle liikmetega ja teinud kõik selleks, et iga ühingu liige tunneks end tähelepanu keskmes olevana, mõnusalt ja hästi. Alustuseks tegime juhatuse koosolekud avatuteks. Kõik Ühingu liikmed võivad soovi korral osaleda igakuistel juhatuse koosolekutel, näevad ja kuulevad kõike toimuvat ning võivad oma sõnaõigust kasutades toimivas kaasa rääkida. Tulemuseks on üle poole saja osavõtja, mitme tunni pikkused ja aktiivse arutelu käigus paljude arvamusalaldustega koosolekud. Paljudel koosolekutel leidub keegi, kes soovib koos teistega oma väarikat sünnipäeva pidada, mis omakorda veelgi liidab ja lähendab saatusekaaslast. Seda enam, et üle 80 aastased aktiivselt tegutsevad liikmed on üldkoosoleku otsusega arvatud juhatuse auliikmeteks. Niisugune aktiivsete liikmete kaasamisega seltsielu on tingitud mitmete pöördumiste tegemise vastavatele ametkondadele, et meie argielus esinevatele vajakajäämistele tähelepanu juhtida ja võimalikke lahendusi välja pakkuda. Pikaajaline ja mõlemale poolele rõõmu pakkuv on olnud koostöö koolinoortega.

Alates 2003.a. tegutsemise projekti „Isamaalisus eile, täna, homme“ raames maakonna gümnaasiumite ja Rakvere Põhikooli õpilastega, et koos teha tagasi-vaade ajaloosündmustele, nende seosele kas paikkonna või kohalike inimestega,

arutame kohatumistel tänase päeva elu-olu üle või prognoosime repressioonide tulevikus. Oleme korraldanud õpilaskonverentse, ka rahvusküsimuste teemadel, ühiseid õppereise. Õpilased osalevad meie üritustel ja meie käime koolides, et noortel oleks võimalik oma silmaga näha vabadusvõitlejat, poliitvangi, metsavendade, tööpataljonlast ja küüditatut, kuulata nende mälestusi – meenutusi, esitada küsimusi, saada suheldes osa põlvkondadevahelisest eripärrast. Loomulikult oleme koos koolide juhtkonna ja aineõpetajatega läbi viinud küüditatute mälestuste jäädvustamist, neist raamatu

kirjastanud – ikka koolidele lähiajaloo õppimiseks. Meelde jäävad on olnud nii märtsi- kui ka juuniküüditamiste mälestustseremooniade ühised tähistamised. Meile on abiks olnud kodutütred ja noorkotkad oma tõrvikuvalvetega. Ja ei saa me läbi kiriku toetava õlata.

Memento Rakvere Ühing on hästi avatud kodanikuühendus, kus vastastikune abi saamine- või andmine on igapäevane. Et kõik oleneb ikkagi inimesest, siis oleme mitmesuguste projektide kaudu leidnud võimaluse oma liikmete koolitamiseks. Meie rahvas tunneb seadusi ja volikogude määrusi, oskab kõike tarvilikku rakendada ja on aru saanud, et kõiki õigusi tasakaalustavad kohustused. Tänu sellele ei ole meil arusaamatusi ei kohalikes omavalitsustes ega mujal oma asjade ajamisel. Kui pöörduda ja teenindaja teadmised on

Memento Liidu lipule Ühenduste esindajate naelalöömise tseremoonia 23.08.2011.a., Piiistvere memoriaalis. Rakvere Memento Ühenduse naelalööb esinaine Aino Kiiver.

Samal üritusel kõneleb EELK Piiistvere Andrease koguduse õpetaja Hermann Kalmus. Taustal Enn Tarto, Anne Eenpalu ja õpetaja Vello Salum. fotod: Endel Prost

tasemel, on lust koos asjad korda saada. Sellel aastal harime end Päästeameti projekti „Eakate turvalisus“ abiga. On olnud pöörane suvi, igas kuus üks koolitus, kas teoreetiline või praktiline, huvitav ja vajalik. On kohtumisi päästetöötajate ja politseinikega, muuseumide külastamisi, väljasõite jne. Väga vahva on elu teisel poolel uue nurga alt ealisi iseärasusi arvestades taaskord targemaks saada, õppida kodus, toas, õues või aias turvaliselt toimetama ja kõikjal õnnetusi vältima.

Meie ühing on aktiivselt kaasa löönud Tallinna Memento algatuses annetada repressioonide läbi kannatanute nimisturaamatud nn. mustad raamatud-õppeasutustele, raamatukogudele, muuseumidele. Meie oleme osalenud Lääne-Virumaale 53 komplekti kättetoimetamisel. See töö on jätkuv, sest uute raamatute ilmumisel

tuleb see jälle kohtadele kohale viia. Tallinna Memento annetuskasutajate on pälvinud Lääne-Virumaa avalikkuse suure tunnustuse.

Muidugi vajab iga tegevus suuremal või vähemal määral rahalist katet. Liikmemaksu oleme me hoidnud väikese, et säilitada aktiivsest tegutsemisest taandunud võimekus ühinguks kuuluda. Lahenduseks on ürituste osalustasu. See muidugi kõiki kulutusi ei kata, seepärast kirjutame projekte ja püüame olukorda lahendada nii kohalike omavalitsuste kui sponsorite abiga. Ühingul on väga hea koostöö Haljala, Sõmeru, Vinni, Rakvere, Väike-Maarja Vallavalitsuste ja Rakvere, Kunda ning Tapa Linnavalitsustega, samuti Lääne Virumaa Omavalitsuste Liiduga. Raha oma tegevuse toetamiseks oleme saanud Kohaliku Omaalgatuse Programmist, Eesti Kultuurkapitali Lääne-Viru Ekspertgrupilt, Eesti Memento Liidult. Mitterahalist toetust mitmetelt äriettevõtetest, peamiselt nende omatoodangut. Läbi aastate on meid alati hädas aidanud Oleg Grossi firmad. Finantsabi oleme saanud nii Rootsist kui Ameerikast. Enamus rahalisi vahendeid on sihtotstarbelised. Välisriikide toetajad on panustanud meie suurprojekti küüditatutest dokumentaalfilmide „Meie mäletame. Meie mälestame“ tegemisse. Projekt on koostöös Eesti Rahva Muuseumiga. Valminud on tunnipikkune film, mille esilinastus oli 4. juunul k.a. Tartus juuniküüditamise 70. aastapäeva üritusel. Filmiks saamist ootab veel 24 tunni jagu nn. musta materjali ehk hindamatud intervjuud küüditatutega, kellest mõnda meie hulgas enam ei ole.

Üldse on ühinguks tavaks igal võimalikul moel teha oma üritustest videosalvestused ja jagada neid oma koostööpartneritele ja muuseumidele. Tahame endast jälje jätta tuleviku tarvis. Järgmisel aastal loodame sõlmida sõprussidemed idanaabriga. Meie ühingu vastu on huvi tundnud mitmenda põlvkonna eesti kogukond Tverist. Meie kontaktisiku kaudu on planeeritud koostöölepingu sõlmimiseks kohale sõitmine järgmise aasta suvel, sest tahame sündmusse kaasata ka koolinoori.

Peab ütleva, et suhtumine meisse ja meie tegemistesse on valdavalt mõistev ja toetav. Meie inimesed on rõõmsameelsed, eluga normaalselt toimetulevad, suhtlemisaldid, jõuavad imestada ja õppida, on sotsiaalselt aktiivsed. Meie ühingu on toimekas ja jätkusuutlik

Aino Kiiver

Memento Rakvere Ühingu juhatuse esimees

10 aastat KGB KONGIDE muuseumi

12. oktoobril 2001.a. avati Tartus rahvasuus kutsutud HALLIS MAJAS Riia tn. 15b keldrikorrusel kommunismikuritegusid ja vabadusvõitlust Eestis käsitlev muuseum.

Nüüd, 10 aastat hiljem peetud konverentsil, räägiti põrandaaluse noorteorganisatsiooni „SINI–MUST–VALGE“ liikmetest, eriti meie keskelt lahkunud Päivi Kullist. Aastapäeva puhul võõrustati külalisi Lätist, Saksamaalt, Rumeeniast ja Poolast, sest konverentsiteemad laienesid sarnastele muuseumidele Ida-Euroopas.

19. oktoobril kõneles vabadusvõitleja Mart Niklus, 26. oktoobril Enn Tarto.

28. oktoobril anti Tartu Linnamuuseumis Narva mnt. 23 toimunud esinduslikul konverentsil KGB kongide muuseumi heaks tehtud kaastöö ja toetuse eest tänukirjad Enn Tartole ja Memento Tartu Ühendusele.

Enn Tarto

Tartu „Memento Teatajast“

Kõneleb vabadusvõitleja Mart Niklus

Vaade saali
fotod: Tarmo Piir

Enn Tarto ettekanne Jüri Kuke mälestusele pühendatud Langenud Vabadusvõitleja Päeva 15. aulakonverentsil Tartu Ülikooli aulas, 27. märtsil 2011.

“Austatud aulakonverentsist osavõtjad, luugupeetud daamid ja härrad!

Lubage mul Teid tänada ja kaastunnet avaldada Tartu Memento, Eesti Memento Liidu ja Kaitseliidu Vanematekogu poolt! Märter - vabadusvõitleja Jüri Kukkk sündis Pärnus 1. mail 1940. aastal. Jüri Kukkk õppis Mõisaküla keskkoolis, kust ta heideti 1958. aasta algul välja. Siis võeti ta Abja keskkooli, mille ta lõpetas 1958. aasta kevadel. Ta õppis Tartu Riiklikus Ülikoolis aastatel 1958-1963. Ta lõpetas kõrgkooli keemiku kvalifikatsiooniga. Seejärel Jüri Kukkk mobiliseeriti Nõukogude armeesse. Ta viibis aastatel 1963-1965 sõjaväeteenistuses Turkmeenias, algul reamehena, siis nooremseersandina. Seal esitati ta NLKP liikmekandidaadiks. Detsembris 1965 võeti Jüri Kukkk partei liikmeks. Jüri Kukkk abiellus juunis 1967, abikaasaks Silvi (Näro), neil sündis poeg Andreas (1.04.1968) ja tütar Liis (15.05.1972), kes suri 12. juunil 2006. Juba meie tutvuse alguses küsisin ma Jüri Kukkel, miks ta oli Turkmeenias valmis astuma kompartei liikmekandidaadiks. Ta selgitas mulle, et nii lootis ta paremini kaitsta sundaega teenivaid eesti, läti ja leedu poisse. Ajateenijad langesid terrori ohvriks ja sageli hukkusid. Jüri Kukkk oli selle probleemiga hästi kursis ja ta teadis vähemalt viie eestlasest ajateenija nime, kes hukkusid 1960. aastatel Nõukogude armees. Tänapäeva Eestis püüavad punaautoriteedid rahvale sisendada, et eelmise sajandi 1960. aastad olid “kuldseid”. Olen juba varem teatanud, et möödunud sajandil 1950. aastate lõpus ja 1960. aastatel oli eestlastest poliitvange ainuüksi Mordva vangilaagrites umbes 760 meest ja 30 naist. Aastatel 1989 ja 1991 läbiviidud rahvaküsitluse alusel saadi 155 eesti ajateenija nime, kes hukkusid Nõukogude armees pärast Teist maailmasõda. Need “kuldseid” kuuekümnendad jätsid meile 26 hukkunu nimesid. Näited: 1960 Jaan Koopere Valgamaalt, 1962 Edgar Klaas Raplamaalt, 1966 Heinrich Erik Põlvamaalt, 1968 Tõnis Kald Tapalt ja Avo

Allikmaa Järvamaalt jne, jne. Nii et Jüri Kuke mure oli põhjendatud. Ta oli selle valdkonnaga kursis. Tookord me veel ei teadnud, et mitmete punaohvitseride väitel olevat pärast Teist maailmasõda hukkunud Eestist pärit ajateenijate arv suuremgi. Kindral Rein Pöder väitis, et ei saa Nõukogude armees (Punaarmee) hukkunud eesti noormeeste nimesid anda - dokumendid olla hävitatud. Teatavasti sai Jüri Kukest vabadusvõitleja. Ta lahkus NLKPst 1978. a. Ma küsisin Jürilt lahkumise põhjust. Ta selgitas mulle, et “see punane värk on hullem, kui ta oli arvanud ja et vähemalt temal ei ole parteilaseks midagi võimalik parandada”. 1979. aastal avaldas Jüri Kukkk soovi loobuda NSV Liidu kodakondsusest ja koos perega lahkuda. 1980. aastal käis ta Moskvas ja andis välisajakirjanikele üle Eesti, Läti ja Leedu vastupanuliikujate protestikirja Nõukogude vägede tegevuse ja viibimise vastu Afganistanis (“...nõuame kõigi NSV Liidu väekontingentide viivitamatut ja tingimusteta Afganistanist väljatõmbumist”). Teine kiri oli “Avaldus Rahvusvahelisele Olümpiakomiteele”. Jüri Kukkk arreteeriti 13. märtsil 1980, 24. novembril 1980 kuulutas ta välja näljastreigi. ENSV Ülemkohtus toimus kohtuistung Mart Nikluse ja Jüri Kuke üle 8. jaanuaril 1981. Nägin Jüri Kukke elusana viimast korda. Nagu teame, mõisteti Mart Niklusele §68 lõige 2 järgi 10 pluss 5 aastat, Jüri Kukele aga §194' järgi kaheaastane vabadesekaotus üldrežiimiga laagris. Vastavalt tookord kehtinud seadustele pidi Jüri Kukkk karistust kandma ENSV laagris koos kriminaalvangidega. 26. veebruaril 1981 saadeti Jüri Kukkk tapiga Venemaale. Tallinnast Leningradi, siis Murmanskisse, seejärel Vologdasse. Korduvalt oleme rõhutanud, et niimoodi mõttetusse tappi saatmine oli Stalini-järgse ajastu vangide terroriseerimise üks võtteid. Jüri Kuke puhul otsustas tappisaatmise kompartei kõrgem juhtkond ENSVs. Jüri Kukkk suri 27. märtsil 1981 Vologda kinnipidamiskohtade Keskaiglas. 1981. aastal hukkusid ajateenijatest Nõukogude armees: Arvo Hollas Tallinnast, Arne Keerup Keilast, Agu Aruoja Tabasalust, Hans Kagovere Paidest, Steve Musting (?), Mehis Domberg Saaremaalt Valjalast, Rainer Skippar Ida-Virumaalt, Helgo Veersalu, maetud Korvi kalmistule, Jaan Eelma Hiiumaalt. Rahu nende põrmudele! 27. märtsi õhtul 1981. aastal sai Jüri Kuke abikaasa Silvi Kukkk Vologdast telegrammi, milles asutuse OE-256/10

ülem Kogan teatas Jüri Kuke surmast ja 30. märtsil Vologdas toimuvast matusest. Olin just Kukkede pere juures Aardla tänaval. Korraldasime kiiresti Vologdasse sõidu. Koos Silvi Kukega sõitsid Vologdasse Enn Tarto, Lagle Parek, Arvo Pesti ja Rünno Vissak Tartust ning Eve Pärnaste Tallinnast. Jüri Kuke põrmu kodumaale tuua ei võimaldatud. Selgituseks toodi, et 26. märtsil umbes kell 17 toodi Jüri Kukkk Vologda eeluurimisvangla tapiosakonnast Vologda oblasti paranduslike töö asutuste keskaiglasse. 27. märtsil kell 12.20 Jüri Kukkk suri. Surma põhjus: mao laienemine, sellest tingitud südamepuudulikkus ja kopsuturse. Kõigi leinajate nimel õnnistasin hauda, pidasin kõne, milles avaldasin lootust, et Jüri Kuke maised jäänused saavad kord siiski kodumaa mulda. 19. novembril 1989 jõudsid Jüri Kuke säilmed Eestisse. 25. novembril maeti need Kursi kalmistule. Olen ise mälestussamba vajadusest rääkinud ja nüüd on mulle teatatud erinevate inimeste poolt, et Tartu Memento võiks püstitada Jüri Kukele mälestussamba Tartus. Tartu Memento on ideega päri. Vajame toetajaid! Täna tähelepanu eest!”

VANAISA

Uno Schultz

*surnuaia mulla sees
on väike tuba
ära läinud vanaema
mitu suve juba*

*väiksel sõnumikul mulla
kohal ammust saati
seisab vanaisa kulla -
pole kohal taati*

*eesti ingel tallermaale lendab
kus puude kroonid*

*mullases pinnas
kus puude juured tuulises ilmas
läbi taeva vaatamas venda*

*kostab sammusahin vali
teispool ahelikku
aastaid vanaisa vahib
otse laskjal näkku*

kogust „Teed“, Tallinn, 2009

Memento Tallinna Ühenduse tööst 2011

Käesoleval aastal möödus 70 aastat 14. juunil 1941 toimunud esimesest masilisest küüditamisest Eestis. Memento Tallinna Ühenduse töös oli peamiseks eesmärgiks selle kommunistide aegumatu genotsiidikuriteo meeldetuletamine. Tähtsamaks ürituseks kujunes sellele kurvale päevale pühendatud rinnamärgi valmistamine ning sellega seotud tegevused. Algatajaks ja aktiivseks organisaatoriks sai meie liige Hillar Eelmaa. Hiljem moodustati toimkond Leo Oispuu juhtimisel. Töötati välja märgi statuut, mis kinnitati Memento Liidu juhatuse poolt. Nähti ette rinnamärgi andmine Vabariigi Presidendi kaudu kõigile elavatele juuniküüditamise ohvritele.

Kõige raskemaks ülesandeks kujunes seni elavate 14. juuni 1941 ohvrite väljaselgitamine, sest, viidates Andmekaitse Seadusele, keeldusid ametkonnad meid abistamast. Tänu tihedale koostööle Vabariigi Presidendi Kantseleiga õnnestus siiski 10. juuniks fikseerida 643 saatusekaaslast, mis tõenäoliselt ületas 90 % piiri. Hilisemad täiendused annavad koguarvuks umbes 700 ellujäänut seisuga 14.06.2011. Suurima töö saatusekaaslaste täpsete andmete saamiseks tegi meie juhatuse liige Tiia Nurmis.

Tänavu kevadel tekkis Tallinna ühendusel elav kontakt Soome *Sõja Laste – sõjale jalgu jäänud laste* organisatsiooniga. Aprillil toimus Okupatsioonide Muuseumis ühine kohtumine 30 Soomest saabunud külalisega, kes olid lastena nii Talvesõja kui Jätkusõja ajal evakueeritud sõja jalust naaberriikidesse, peamiselt Rootsi. Kokku olevat neid evakueeritud ligikaudu 80 000. Paljud neist jäid orbudeks, karjalased kaotasid oma kodud ning mitte kõigil ei õnnestunud sõdade järel kodumaale naasta. Meie organisatsioonide vahel tekkinud usalduslikku sidet iseloomustas eriti see fakt, et soomlased kutsusid tungi-

valt meid osalema 4. rahvusvahelisel konverentsil Londonis. Nad lülitasid otsekohe meie teema Readingi Ülikoolis kavandatud konverentsi programmi, korjasid raha meie esindaja sõiduks ning osalemiseks Londonis kolmepäevasel konverentsil 7.-9 septembril k. a.. Konverentsi teema oli "Sõdades kaotatud lapsepõlv" ning ettekanded hõlmasid paljusid riike ja erinevaid sõdu Teisest maailmasõjast tänase päeva Palestiina sõjasündmusteni välja. Kokku oli 37 ettekannet teadlastelt ja ühiskondlike organisatsioonide juhtidelt Saksamaalt, USA' st, Inglismaalt, Soomest, Rootsist, Norrast, Taanist, Iisraelist, Austraaliast, Palestiinast jt. Memento Tallinna Ühenduse esindajana oli minu ettekande teema avapäeval "**Eesti laste deporteerimine Venemaale 14. juunil 1941 on genotsiidi- ja sõjakuritegu**". Rõhutades kommunistide vägivalda hukumisele määratud Eesti laste suhtes, tegime maailma avalikkusele teatavaks nende traagiliste sündmuste täpse kronoloogia ja hukkunute arvud, kasutades sündmustes vahetult osalenute mälestusi.

Käesoleva aasta kevadel lõppes Eesti Memento Liidu ning Haridus- ja Teadusministeeriumi korraldatud õpilastele küüditatute mälestuste kogumise võistlus, mille teemaks "Kooliolud Siberis". Kõik 69 võistlustööd avaldati raamatus "**Siberi karm kool**". Võistlus organiseeriti tegevessimehe Rein Purje algatusel ja aktiivsel läbiviimisel. Memento organisatsioonidest aitasid aktiivsemalt kaasa organiseerimistöös ja raamatu esitlemisel Memento Tallinna ja Harjumaa Ühendused. Raamat esitleti Laste Kirjanduskeskuses Tallinnas. Vanavanemate koolimälestustest kirjutamise suurt kasvatuslikku tähendust tänastele õpilastele mõistsime hästi 4. juunil, Eesti lipu päeval Tartus toimunud Memento mälestuskonverentsil. Paluperä kooli 9. klassi õpilane Hanna Liisa Tamm, kes

võitis oma vanuseklassis esikoha, esitas Tartus meile, sadadele Memento liikmetele väga huvitava ettekande tehtud tööst ja oma perekonna saatusest.

Memento liikmete kauaaegne koostöö lavastaja Merle Karusoo ja Katrin Saukasega viis juuniküüditamise teemalise filmi "Mälestuste jõel". Filmi esilinastus toimus Eesti Televisioonis meie traagilise leinapäeva, 14. juuni õhtul pärast presidendi Roosiaas Kadriorus toimunud mälestusväärset vastuvõttu. Filmi peategelasteks kujunesid meie saatusekaaslasted Uno Mell Lihulast ja Vadim Makšejev Tomskist. Filmi lõpp oli väga emotsionaalne. Ligi tund aega nägime ekraanil tuhandete saatusekaaslaste nimesid, Siberisse elu jätnud lähedaste inimeste nimesid. Nimed jooksid üksteise järel mööda küüditateekonna raudteede kaugele lõpmatusse... Memento Tallinna Ühendusel on filmi tegijatega tihe koostöö, mis jätkub ning selle kinnituseks on kolmepoolne leping ETV, tulevase teleseriaali grupi ning meie vahel.

Memento Tallinna Ühenduse Eesti Represseeritute Registri Bürool valmis aasta lõpuks juba 11-s nimekirjaraamat "Eestlased Vene sõjaväes". Sellele raamatule järgneb tuleval aastal ilmselt lisakõide ning järgmisena tulevad nimekirjaraamatud Saksa armees olnud eestlastest.

Saatusekaaslaste ühendavad mitmesugused ühised kokkusaamised: leinapäevad, Jõulupühad, ekskursioonid jm. Nende organiseerimise eest kannavad kõige suuremat hoolt Inga Saarva, Miralda Ellart ja Hedi Liit. Käesoleva aasta meeleolukamaks väljasõiduks kujunes Anne Eenpalu organiseeritud bussireis Harjumaa kauni sügisese loodusega paikadesse. Silmailule lisaks korjati rohkelt seeni ja marju.

Peep Varju,
juhatuse liige

*Vaikselt lahkuvad meie vanemad. Önn, et kodumaa mulda, sini-must-valge alla. Lahkuvad me sõbrad ja eeskujud, alla külma mulla. Valu pitsitab hinge ja raskus rõhub rinda. Pisarad kukuvad silmist ja niiväga tahaks, et öeldaks: „Palume andeks, et röövisime Te kodud, võtsime Te vanemad, lapsepõlve ja nooruse, panime Teie õlule süüta süüdlase koorma.“
Ei ole andeks palumist. Ei ole ka andeks andmist.
Jõuluvaikuse kuul oleme soojas toas ja mõtleme helluse ja tänuga oma lähedastele, neile, kes läinud ja neile, kes alles. Vaikselt.*

A. Eenpalu

Memento Alutaguse Ühenduse tööst. Juuniküüditamise 70. aastapäeva tähistamine

14.juunil möödus 70 aastat kommunistide esimesest massiterrorist eestlaste, täpsemalt kõigi 1940.aastal NSVLiiduga "vabatahtlikult liitunud" rahvaste kallal. Toimunu meenutamiseks ja hukkunute mälestamiseks korraldas Alutaguse "Memento" järjekordsed leinaminutid Purtse hiiemäe Leinapargis, tellides selleks osalejaile oma ülikasinatest võimalustest isegi bussi marsruudil Jõhvi - K-Järve - Purtse. Osavõtt oli kesine, nagu alati. Siinkohal võib rõõmustada keegi kirjanik Wimberg, kes Eesti Päevalehes (18.07) nõrдинult ahastas, et küüditamiste mälestamine sarnaneb juba jõuluosturalli ja Jaanipäeva hullusega. Alutaguse Memento esimehena võin Wimbergile teatada, et meil sellist rallit ega hullust hiiemäel ei olnud. Kogunesid ikka siinkandi vähesed, kes austavad küüditatute mälestust, nende hulgas Ida-Viru maavanem Riho Breivel, Kaitseliidu (KL) Alutaguse maleva pealik major Arno Kodu, Kiviõli regiooni omavalitsuste esindus koosseisus Arno Rossman, Urve Takjas ja Enno Mägar ning loomulikult KL Lügänuise Malevkonna esindus. Kohal olid ka üksikud, kellel oli õnnestunud sellest surmaorust eluga pääseda.

Tavakohaselt puudsid Eestis võimutsevate erakondade kohalikud esindajad, loomulikult ka IRL esindajad - need isamaalisusest üksnes kõnelevad jutupaunikud.

*Uno Säästla
Memento Alutaguse
Ühenduse esimees*

Purtse hiiemäe 20-aastasest Leinapargist

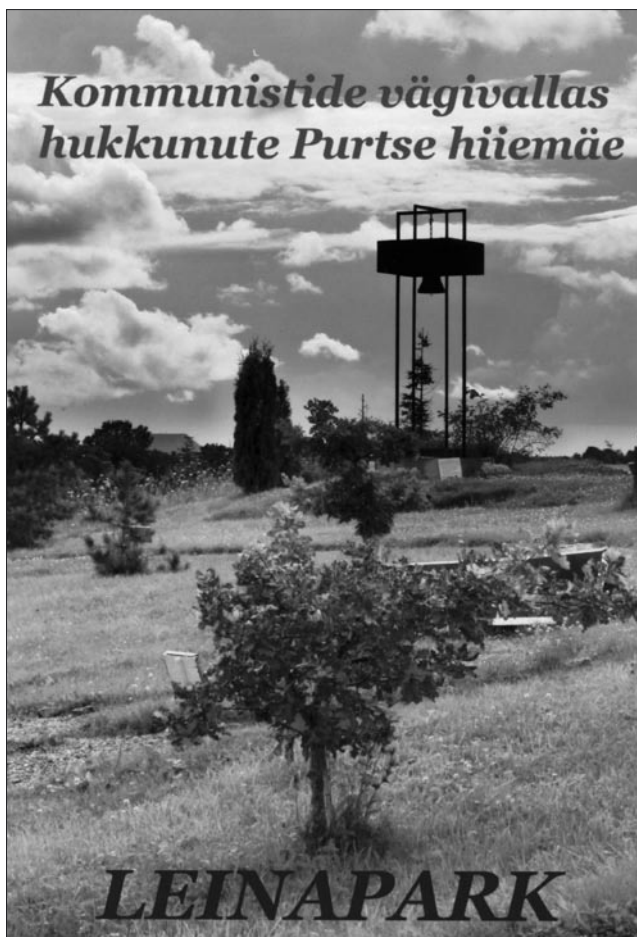
1990. aastal pöördus Alutaguse Memento juhatas tollase Ida-Virumaa maavalitsuse poole palvega püstitada mälestusmärk kommunistide vägivalda ohvritele. Ettepanek võeti vastu. Veelgi enam. Alutaguse Memento juhatuse mõttes olnud tehismälestusmärgi otsustas Maavalitsus asendada Leinapargi rajamisega. Leinapargi võimalikest kohtadest valiti välja Purtse hiiemägi. Mis sai Alutaguse Mementol olla vastu Leinapargile ja eriti selle asukohale - parim panoraam Ida-Virumaast! Juuniküüditamise 50. aastapäeval 14.06.1991 istutasid Ida-Viru mementolased esimese, nn. nurgatamme Purtse hiiemäe Leinaparki. 1992. aasta mais töid kõikide Eesti maakondade (va. Petserimaa) esindajad eesotsas tollase Ülemnõukogu esimehe A. Rüttiliga oma mälestustammed rajata-

vasse Leinaparki. Sellega oli Leinapargi rajamisele alus pandud, kuigi mitte juriidiline.

Paari aasta möödudes, eriti pärast Ida-Virumaa maavanema vahetust, muutus Ida-Virumaa Maavalitsuse suhtumine Leinaparki kardinaalselt. Maavalitsus hakkas "oma sünnitatud last" sokutama küll tollase Kiviõli Regiooni Omavalitsuste Liidu omavalitsuste, eriti aga Lügänuise valla, mille territooriumil Leinapark asub, ukse taha. Esialgne entusiastlik hoog rauges, sest lähimineviku kommunistide ohvrite mälestuse jäädvustamise etteaste ei andnud „endistele“ enam oodatud poliitilist kapitali, pealegi nad nägid juba, et neid ei ohusta moraalne hukkamõist, muust rääkimata. Veelgi enam, endised kommunistid olid tõusnud taas juhtladvikusse, kellele oma parteikaaslaste kunagiste kuritegude meenutamine-jäädvustamine oli oodatult vastunäidustatud.

Lõpptulemuseks jäigi Leinapark rahatu Alutaguse Memento, täpsemalt allakirjutanu ja tema pere hoolde. Sellest tulenevalt elas vastsündinud Leinapark üle nälguripäevi, kuni allakirjutanul õnnestus välja paluda rahaline abi tollaste suurettevõtete Eesti Põlevkivi, K-Järve Soojus jt ning ümbritsevate omavalitsuste juhtidelt, tänu millele püstitati 1997. aastal Leinaparki Valve Pormeisteri projekti järgi mälestus-kellatorn ning, mis peamine, Lügänuise vallavõimude poolt osteti käsi muruniiduk, millega päästeti allakirjutanu pere 0.8 ha pargipinna tapvast käsiniidust, Lügänuise Vald on jäänudki ainsaks arvestatavaks abiks ja toeks Leinapargile, kuigi Lügänuisel pole suuremaid kohustusi teiste Ida-Virumaa omavalitsuste ees, sest Leinapargi rajamist alustati ju maakondliku üritusena. Täna on Leinaparki istutatud kommunistide vägivalda ohvrite mälestuseks üle saja istutaja nimesildiga mälestuspuu kõigilt Eesti sh. Petseri, maakondadelt, paljudelt organisatsioonidelt, sugupuudelt ja üksikisikutelt, sh. president L. Merilt. Kahjuks ootab istutusauk president T.H. Ilvese puud juba 2007. aastast.

Käesoleval aastal töid mälestuspuud Maidla Põhikooli õpilased ja õpetajad, Pärnu mementolased ja Endiste Poliitvangide Loode-Eesti Ühingu liikmed.

Mõtteid Taasiseseisvumis- päeval vastse hauakivi juures

Olen üliõnnelik taasiseseisvunud Eesti riigist ja tänulik Kõigeväelisemale, kelle abita, eesti rahva enamiku suurest soovist ja kaasalöömisesest hoolimata poleks Eesti riik taas sündinud.

Samas on mulle hingeliselt valus ja häbi, et tänane Eesti Valitsus pole siiani tunnustanud Eesti riigi nimel sõjas ja metsavennavõitluses osalenuid vabadusvõitlejatena. Osa tänaseidki nõukoguliku päritoluga – A. Rüütel, E. Savisaar jt poliitikud taovad uhkeldades rusikaid rindu, nagu tulnuks Eesti iseseisvus, tänu neile, vereta. Kuidas hinnata!? Kas ikka tuli vereta?

Kommunistlikus okupatsioonis, võitluses okupatsiooniga, põgenemisel okupantide eest ja nendega seotud ohtudes hukkus vähemalt 78000 eestimaalast. Valdav enamik ei hukkunud mitte relva, vaid meelsusvõitluses, milles nende relvadeks, okupantide hinnangul – süüks, olid töö ja truudus Eesti Vabariigile. Mälestus hukkuist ja sellest hõõguv vaen okupantide vastu hoidis ärkvel eesti meele ja keele, mis sai platvormiks Eesti riigi taasiseseisvumisele. Karta võib, et ilma ohvriteta, valatud vereta, ja sellest sündinud vaenuta, oleksid okupandid volinud meist, ellujäänuist, Venemaa jeestlased ning vaevalt, et 20.08.1991 oleks leidunud 53 (vajalik kvoorum) kunagist iseseisvat Eesti riiki mäletanud Jülemnõukogu saadikut, et Eesti iseseisvus taastada. Seetõttu kuulnuks eesti keelt 2011.aastal veel üksnes kolkakülades. Kommunistide ohvrid olid võitlejad Eesti eest ning seepärast on ka hingele valus, et Eestis pole ikka veel riiklikku Kommunismiohvrite memoriaali ning kohalikud omavalitsused suhtuvad ülima leigusega kohapealsete mälestusmärkide püstitamise ja hooldamisse. Viimane näide on Tudulinna vallavõimude suhtumisest äsjaavatud mälestusmärki metsavendade haul. Veelgi enam. Räägelt vaenulik ja keelav oli Kasepää vallavanema suhtumine Kasepää, Peipsi ääres, 1941. aastal kommunistlike mõrvarite läbi hukkunute

nimedega mälestuskivi püstitamisse. Ta keelas hukkunute nimetahvli avamise 2009. aastal põhjusel, et seal olevat verrega määratud mehe nimi. Kelle verega? Ilmselt vallavanem ei teadnud, õigemini, ei tahtnud teada kinnitust, mis on vanem kui Jeesus Kristus:

“Kes mõõgaga tuleb, peab ka mõõga läbi surema!” Okupandid ja nende kohalikud käsilased tulid ju 1940. aastal püstolite, põletamiste ja verega! Selles kahtlevad lugegu Mälestustehte nr. 13, kus kirjeldatakse olukorda 1941. suvel Kasepää, Nõmme külas, kus punaaktivistid eksimatult tapsid üksnes eestlasi ja põletasid eestlaste maju, tehes erandeid vaid punakäsilaste majadele.

Õnneks, nagu alati, on halvas reeglis häid erandeid. Selleks on olnud Lüganuse vallavõim, tänu kelle vahetule abile ja toetusele on säilinud ja isegi laienuid Ida-Viru Maavalitsuse poolt hüljatud Purtse hiiemäe Leinapark.

-Suurima tänuga meenutasime Taasiseseisvuspäeval inimarvult väikest, kuid julguselt suurt Islandit, kes Eesti iseseisvumist esimesena tunnustas, kartmata veel eksisteerivat NSVLiitu, nagu kartsid arglikud Euroopa mõjurid.

Eesti riigi taassünni uhkeldavat trummi on tagunud mitmed ekskommunistidest poliitikud ja kogu nn. 20. augusti Klubi. Kõigile neile on teada, et ilma tollase Venemaa presidendi Boris Jeltsini vahetu toetuseta, Eesti riigi tunnustamiseta, poleks väljakuulutatud Eesti riik reaalsuseks saanud. Ometi pole neist keegi tõstnud vajadust püstitada tänumonument Boris Jeltsinile. Narvas elavad suur-Vene šovinistid plaanivad (vähemalt plaanisid) monumendi püstitamist Peeter-Suurele (eestimaalaste teada Põhjasõja-järgsele Suurele-Hävitajale). Miks ei võiks selle asemel olla Boris Suure-Vabastaja monument. Eesti Valitsuse lõimitamist Idanaabri ees arvestades vaevalt, et see teoks saab. Kui tegi selle teoks Alutaguse Memento tänutamme istutamise president B. Jeltsinile Purtse hiiemäe Leinaparki tahvliga:

TÄNUTAMM
Alutaguse Mementolt
president B. Jeltsinile
Eesti taasiseseisvumise
tunnustamise eest
1991.a augustis.

*) *Eelloetud kirjatükid olid pärit Alutaguse Memento Mälestustehest nr. 40. viimasest numbrist, kuna 1999.a veebruaris ilmuma hakanud Mälestusteht lõpetas ilmumise 2011.a. augustis.*

2009. aastal rajati Leinaparki nimemüür kommunistide vägivallas mõrvatute ja hukkunute Aseri, Lüganuse, Maidla ja Sonda vallast ning Kiviõli ja Püssi linnast, sisuliselt endise Lüganuse Kihelkonnast, pärit elanike nimedega. Nimemüüri on raiutud 256 nime, neis 18 alla 16-aastase lapse nime. Nimemüür ei jäädvusta mitte üksnes kunagise Lüganuse Kihelkonnast pärit ohvrite nimed, vaid näitab ka terrori ulatust, sest need 256 hukkunut olid pärit piirkonnast, kus ennesõjaaegses Eestis elas napilt 9000 elanikku.

Nimemüür valmis eelnimetatud omavalitsuste ja elanike rahalisel toetusel. Kahjuks jäi viimaste panus oodatust palju kesisemaks, ometi oli selles suure ohvrimeelsusega erandeid.

Viimaste aastate sündmused on muutmas pargi tähendust - see on muutumas Leinapargist ka Tänapargiks. Eelpool oli juba juttu tänutamme istutamisest President Jeltsinile. Kuid juba Leinapäeval 14.juunil 2007 istutasid Alutaguse mementolased tänutamme tahvliga:

TÄNUTAMM
Andrus Ansipile ja tema valitsusele
kommunismiohvrite mälestuse
kaitsmise eest 2007.a. aprillis.

Tänutamm tähendab sisuliselt “Vabastaja” mälestuskuju teisaldamise tunnustamist.

Lõpetuseks. Kogu Leinapargi senine kasvulugu on kokku võetud 55-leheküljelises raamatus “Kommunistide vägivallas hukkunute Purtse hiiemäe Leinapargi sünni- ja kasvulugu Kroonika 1990-2010”.

Samuti ilmus 2011.aastal Memento Alutaguse Ühenduse senist ajalugu kokkuvõttev 68-leheküljeline väljaanne “Kommunistide repressioonide all kannatanud. Memento Alutaguse Ühendus sõnas ja pildis”.

Uno Säästla
Memento Alutaguse Ühenduse esimees

Hauakivi langenud metsavendadele

20. augustil k.a. tõsteti kate hauakivilt metsavendade Elmar Luhamaa, Mart Pikkoja ja Vambola Raamatu matmiskohal Tudulinna -Rannapungerja tee läheduses Lemmaku metsas.

Hauakivi püstitajaiks ja vastava leinatalituse korraldajaiks olid Anne Jaanimägi (Mart Pikkoja õde) ja Leo Saluste (Mart Pikkoja kunagine metsavenna kaaslane). Tänu ja tunnustus neile! Nimetatud 3 noort meest langesid piiramisrõngas 21. augustil 1949 Ruubenite perele kuulunud Kõstre talu õues Lemmaku külas. Sellest lahingust oli pikemalt juttu Alutaguse "Memento" "Mälestustelehes" nr. 23 (dets. 2004).

Seoses hauakivi paigaldamisega kolmele langenule avaldas vanaproua Eha Ruuben** allakirjutatule arvamust, et matmiskohta tuleks lisada tahvel Aksel Tõlgu nimega, kuna viimane oli selles lahingus ainus esialgu ellujäänud ja NKVD-laste kätte vangi langenu. Tema saatusest pole arhiivandmeid (vähemalt pole Aksel Tõlgu nime Eesti Represseeritute Registri Büroo koostatud arreteeritute nimeraamatutes), mis annab põhjust arvata, et ta suri või tapeti ülekuulamispinnades nii, et temast pole jälgegi jäänud. Aksel Tõlgu nimetahvel hauakivi juures oleks ainus jälg noorelt hukkunud mehest.

** Eha Ruuben on Kõstre talu peretütar, lahingu vahetu pealtnägija, kelle tervis ei võimaldanud talitusel osaleda.

Uno Säästla

2011. aasta Tööpataljonlaste Ühingu

Eesti Memento Liitu kuuluv Tööpataljonlaste Ühingu on moodustatud üle-eestilise ühendusena 1989. aastal, siis kuulus sellesse 500 endist tööpataljonlast, ühingu liikmete grupid-klubid olid maakondades-linnades. Praegu on Tööpataljonlaste Ühingu juhatusel liikmeid teada 86, nendest rohkem kui pooled ei osale Ühingu tegevuses tervislikel põhjustel. Mainigem, et kõige nooremad endised tööpataljonlased saavad 2011. aastal 89 aastaseks. Täna tegutsevad veel Ühingu grupid-klubid Tallinnas, Tartus, Pärnus, Võrus, Viljandimaal, Rapla maakonnas, Lääne-Virumaal, üksikud liikmed Tartu maakonnas jm. Nendega on juhatusel kontakt telefoni ja kirja teel, aktiivsed ja tervislikult võimelised tööpataljonlased ja nooremad toetajaliikmed, kes osalevad tööplaanis kavandatud ettevõtmistel.

Juhatusel on töö korraldamisel tihe kontakt Memento Rakvere Ühinguga, Vinni, Sõmeru ja Tamsalu Vallavalitsuste ja kultuuriasutustega, Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Viru-Jaagupi koguduse pastoriga, Kaitseliidu Viru- ja Alutaguse Malevaga, Memento Ühendustega ning Eesti Represseeritute Registri Bürooga.

Varsti lõppeval tegevusaastal organiseerisime rohkelt mälestustalitusi: 24. veebruaril, 25. märtsil ja 14. juunil Rakveres, 23. juunil Viru-Jaagupis, 7. augustil Tudu aleviku kalmistul koos oma meesansambli esinemisega, 23. augustil Pilstvere leinapargis ja 21. septembril Porkuni lahingupaigas.

Aktiivselt osalesime nii Memento Rakvere Ühingu juhatusel koosolekutel kui ka teistel selle Ühenduse üritustel. 7. veebruaril olime kutsutud Estonia kontserdiasaali Tallinnas represseeritute pidulikule kokkutulekule ja 4. juunil Tartusse Vanemuise vanasse majja mälestuspäevale. 23. augustil osalesime Pilstvere memoriaalis toimunud mälestuspäeval. Kogume aktiivselt mäles-

tusi – meenutusi, õnnitleme sünnipäevalapsi ja mälestame lahkunuid.

Rohkete ürituste kõrval soovin erilisel märkida Porkuni kohtumislahingu aastapäeva tähistamist 21. septembril. Sel korral toimus 2 mälestusaktust. Esimene Loksa külas Eesti Korpuse pooltel langenute mälestusmärgi juures ja teine Vistla külas Saksa armee väeosades langenud eestlaste memoriaali juures, mis avati 2008. aastal. Kombekohaselt asetasiid meie juhatus, Eesti Korpuse Tallinna klubi ning Memento Rakvere Ühingu juhatus mälestuslillede kimbud. Loksal esines meie meesansambel. 1989. aastal paigaldati esmakordselt Saksa armee pooltel langenute ühishaudade tähistamiseks Porkuni lahinguväljal. Meeles mõlguvad kuldaväärt sõnad, öelduna pastor Madis Oviiri poolt 21. septembril 1991 Vistla ühishaua tähistamise juures: "Porkuni madisepäeva lahingus, traagilises eestlaste kohtumislahingus langenute veri on lepitanud vaenupooled."

August Kondoja

Tööpataljonlaste Ühingu juhatuses esimees

Vistla memoriaali avamisel, Porkuni lahingupaigas 21.09.2008
foto: Ilmar Triebstok

Mälestuslillede asetamisel Loksa vennashaual 21.09.2009
foto: Inge Arula

Memento Harjumaa Ühenduse tegemised

Endiste siberlaste kokkutulek Raplamaal

06. augustil toimus Pörsaku külas Haljamäe talus Raplamaal endiste siberlaste, Masljanino rajoonis asumisel olnute kokkutulek.

Kokkutulekul osales ligi 100 represseeritud Pärnust, Kohilast, Tartust, Keilast, Kiilist, Tallinnast jm.

Üritus algas lipu heiskamisega ja lauluga "Eesti Lipp". Mälestati neid, kes jäid puhkama Siberi mulda ja hilisemaid Eestis lahkunuid mälestusreisakuga. Seejärel jätkati ühises kohvilauas mälestuste heietamisega ja fotode, filmi vaatamisega.

Mõni kohtumine leidis aset pärast 55 aasta möödumist ning endistest plika-tirtsudest ja poisipõnnidest olid sirgunud hallipäised eakad kaasmaalased.

Täname meie võõrustajat perekond Kuu-semäed!

Meie kohtumist jäävad meenutama kaks pisekest tammepuud, mis istutati osalejate poolt.

Heidi Ivask

Harjumaa Memento liikmed osalesid juulis ekskursioonil marsruudil: Käsmu - Juminda - Viinistu

Külastasime endist kaluriküla ja Juminda poolsaare tippu, kus toimus 1941. a. augustis ohvriterohke lahing; ühe öö jooksul hukkus üle 60 laeva (vene vägede laevastik) ja 25000 vene armee sõdurit. Edaspidine tee kulges piki rannajoont Viinistu poole ning vaatamata möödunud aastatele on endiselt äratuntavad ja räämas mahajäetud vene sõjaväe piirivalve endiste hoonete ahervaremed. Õnneks ootas meid ees kaunis Viinistu, avatud vaade merele ja muuseum haruldaste väljapanekutega.

Aeg möödus kiiresti, oli kahju nii kaunist paigast lahkuda.

Memento Harjumaa Ühenduse juhatuse liige
Heidi Ivask

21. septembril 1944.a. toimunud Keila lahingu meenutusradadel Kumnas 24.09.2011.a.

Seminaril Harjumaa muuseumis Keilas
fotod: Juhan Reinhold Povel

Esiplaanil Mart Kask ja Arvi Paal

*Inimese elu kätkeb võitlust
hällist hauani.
Võitlus koha eest elus.
Võitlus perekonna ja
õnne eest,
Võitlus tervise eest.
Ammuta jõudu
kodumaa looduse ilust,
kaaslaste headest soovidest,
usust ja jumalaarmust.*

Silvia Jõekallas

Juuniküüditamise 70. aastapäevale pühendatud pidulik ettekandepäev Tartus

Korraldajad: Eesti Memento Liit, Eesti Rahva Muuseum, Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Selts ja Eesti Kultuuriseltside Ühendus alustasid kokkutulekut Vanemuise teatri väikeses majas Tartus leinaseisakuga.

EELK peapiiskop
Andres Pöder

Tartu linnaeapea
Urmas Kruuse

fotod: Endel Prost

Eesti Memento Liidu juhatuse esimehe Enn Tarto kõne:

„Austatud EELK peapiiskop Andres Pöder, austatud Riigikogu liige Tõnis Lukas, austatud Tartu linnaeapea Urmas Kruuse, kallid 1941. aastal küüditatud, kõik represseeritud, külalised, daamid ja härrad!

Lubage mul Eesti Memento Liidu poolt tervitada teid tänase Eesti Lipu päeva puhul.

Tänavu möödub 70. aastat juuniküüditamisest, mis algas mandri-Eestis 14. juunil 1941.aastal, saartel 1. juulil 1941. See oli okupantriigi NSV Liidu poolt läbi viidud aegumatu inimsusevastane kuritegu.

Lubage mul veelkord avaldada kaastunnet kõigile ohvritele. 14. juuni – see on riiklik leinapäev ja me leiname kõiki, kes langesid Eesti iseseisvuse eest.

Meile esinevad ajaloolased, põhikooli õpilane, me vaatame dokumentaalfilmi. Tahaksin täna nii auväärt kohalolijatele meelde tuletada, et kui olid represseeritud, siis olid ka represseerijad. Meie naaberriigis Vene Föderatsioonis Memoriaali poolt mõned aastad tagasi läbi viidud uuringus leiti, et tänapäeval ot-

seseid represseerijaid on elus mitu korda rohkem kui represseeritud ja me teame, et Eestis mõned on süüdi mõistetud, vähemalt kolm represseerijat.

Tahan täna tõstatada ühe uue teema. Olid ka represseeritute abistajad. Infolekitajad aitasid põgeneda küüditamiste ja arreteerimiste eest. Paljud inimesed on korduvalt abistanud küüditatute ja poliitvangide lapsi. Inimesed Eestist saatsid küüditatuile pakke Siberisse. Oli häid inimesi, kes Eestisse tagasi jõudnud repressiooniohvrid abistasid töökoha ja elukoha leidmisel. Meist räägiti tänu väliseestlastele maailmas, sealt see info jõudis raadiote vahendusel Eestisse tagasi, aitas vastu seista okupantide propagandale.

Eriline tänu noortele MTÜ Tulipisarast, Eesti Noorte Ühenduste Liidule, Eesti Üliõpilaste Liidule. Täname paljusid õpilasi koolide ajalooringidest, õpilasi – mälestuste kogujaid, täname noori oma vanemate ja vanavanemate abistajatena. Probleem on selles, et kui lahkume meie, siis abistamise teemat on ajaloo jaoks raskem fikseerida, sest alati polnud see timukate poolt protokollitud. Tõsi, paljud metsavendade abistajad saadeti Siberisse ja see abistamine ka

protokolliti. Väga palju abistamist jäi protokollimata ja seni, kuni olem elus, on vaja see fikseerida. Ma loodan, et me seda suudame teha. Meenutan lugupidamise ja tänuga Selma Rätsepat. 11. juulil 1941. aastal mõrvasid kommunistid ta Tartumaal Kudina vallamajas. Tema käest nõuti, et kus on tema mees ja teised metsavennad.

Tema mees võitles suvesõjas. Selma koduteel varjus metsas umbes 50 inimest, põhiliselt lapsed, naised ja vanurid. Kui Selma oleks meid üles andnud, siis mina siin praegu poleks rääkimas. Olin seal metsas, kui Selma Rätsep oma elu andis.

Tahan rõhutada, et loomulikult meie ei soovi minevikuõuduste kordumist. Soov rahvana püsima jääda oma ajaloolisel kodumaal on eestlaste kollektiivne inimõigus.

Täna ürituse korraldajaid. Loodame, et kõik läheb hästi.

Kõike ei saa koondada 14. juunile.

Alustame minevikuõuduste meenutamist.

Kõike head! Jumal aidaku meid!

Aitäh!“

4. juuni 2011.a.

Valgalaste kaks meelde jäävat suvepäeva Hiiumaal

Memento Valgamaa ühendusel on kujunenud pikaajaliseks traditsiooniks igal suvel korraldada oma liikmetele ühe – või kahepäevaseid ekskursioone Eestimaa erinevatesse paikadesse, aga ka lõunanaabrite, lätlaste maile. Külalastatud on nii Saaremaad kui Setomaad, Tallinna ja lätlaste Zemgalet ning Vidzemet. Kõik sõidud on korda läinud ja on, mida meenutada. Positiivsed elamused põhjustavad selle, et iga järgneva aasta tööplaani arutamisel jääb alati kõlama ka soov minna suvel jälle koos uusi maid avastama. Neil ühistel sõitudel on mitu eesmärki. Esiteks ollakse omavahel pikemalt koos ja nii on aega meenutada minevikku, arutada oleviku üle ja ennustada tulevikku. Teiseks saadakse elamusi uutest või juba ununenud huvitavatest kohtadest Eestis, aga miks mitte ka väljaspool Eestit. Tähtis on, et osa sõidukulud aitab kanda Memento kohalik Ühendus. See on kindlasti ekskursiooni vastu huvi suurendavaks teguriks. Pärast omavahelist arutelu üldkoosolekul võeti selle aasta reisisihiks Hiiumaa. Natuke aega kulus sobivate päevade määramiseks ja orienteeruva osavõtjate arvu selgitamiseks. Teadjamad pakkusid välja võimalikud külastamise kohad. Valgalased on need ühised väljasõidud organiseerinud mitmel moel. On selliseid ekskursioone, kus kogu eeltöö, alates bussi tellimisest kuni marsruudi täpse määramiseni on teinud kohaliku Ühenduse juhatuse liikmed. On ka selliseid, kus enne on otsitud giid ja kogu korraldus on olnud tema õul. Seekord otsustati usaldada AS Hansa Reisid. Ette rutates tuleb öelda, et korraldus oli väga ladus ja kõik lubatu viidi ellu ja enamgi veel. Meile antud buss oli suurepärase, töötas tõrgeteta, elukaaslastest bussijuht ja giid olid väga toredad, arvestasid sõitjate kõigi soovidega ja olid ekskursiooniks hästi valmistunud. Lõpuks siis ka ekskursioonist endast. Sõit toimus 21. ja 22. juulil. Valgast sõitsime välja hommikul veerand tundi enne seitset. Meid oli koos bussijuhi ja giidiga 41. Rohukülla jõudsimise tõrgeteta ja planeeritust varem. Ainuke takistus, tee remont, oli 5 km lõigul Läänemaal. Rohukülas juhtus nii, et broneeritust varasem praam oli veel minemata ja meid laaditi sellele, kuna

ruumi oli küllaga. Heltermaa sadamas maabusime loomulikult varem planeeritust. Võtsime kohe sihi Soera talumuuseumi. Siin oli lisaks ekskursioonile plaanis lõunasöök ja lähem tutvus hiiupäraste roogadega. Sissejuhatuseks pandi meid kõiki pikkadele pinkidele istuma ja talu perenaine tutvustas hiiu keeles ja väga mahlakat väljenduslaadi kasutades talu ajalugu ja üldse hiidlaste elu-olu, unustamata aeg-ajalt hiiu nalju teha. Sissejuhatus löi suurepärase meeleolu ja see tõusis peretütre saatel talus ringkäiku tehes. Pererahva pakutavad üllatused jätkusid lõunalauas. Toitu oleks jagunud ka kahele bussitäiele Lõuna-Eesti näljastele. Toit oli väga maitsev. Läätsesupp ei ole lõunamaalastel just sageli laual, kui üldse. Ahjus küpsenud lestad viisid keele alla. Soovijad said proovida ja tuju veelgi tõsta hiiu koduõllega.

Pärast Soera talumuuseumi külastust jätkus sõit Hiiumaa pealinna - Kärdlasse. Kärdlas tegime ringsõidu, külastasime muuseumi ja täiendasime toiduvarusid kaupluses. Linn jättis väga puhta, armsa mulje ja tekkis tõeliselt kodune Eestimaa viibimise tunne. Kärdlaga piisavalt tutvunud, otsustati ühiselt värskendada ennast merevees. Kärdla rannas ja vees oli rahvast piisavalt ja vesi just selline paras, et kui vette ennast ära kastad, siis jahedust enam

ei tunne. Kõik, kes vähegi said, käisid meres ennast värskendamas. Õigeaegselt oldi jälle bussi juures ja sõit võis jätkuda.

Järgmine peatus oli Ristimägi. Seda kohta ei jäta ükski Hiiumaale sattunu külastamata. Koha teke on algselt seotud rannarootslastega. Katariina II käsul asustati (küüditati) kaheksateistkümnenda sajandi lõpus umbes 1000 rootslast ümber Ukrainasse. Pooled neist surid teel. Esimese risti panidki siia ümberasustatud. Hiljem on lisandunud külastajate poolt pandud kohalikust ja kohapealt leitud materjalist valmistatud riste tuhandeid. Loomulikult jätsid oma ristid siia meie grupi liikmed. Koht on seotud legendide ja pulmakommetega.

Edasi tunnine peatus ja tutvumine Reigi kirikuga. Kirik on tuntud põhiliselt kahel põhjusel. Ehitas parun O. R. L. Ungerm-Sternberg 1802 oma vabasurma läinud poja mälestuseks ja siin on vändatud ka film „Reigi õpetaja”. Kirikus on tavapärasest rohkem maale ja omapärane kantsel.

Reigist suundusime Hiiumaa sümboli Kõpu tuletorni juurde. See on esimene Läänemere äärde ehitatud ja kolmas maailmas järjepidevalt tegutsev torn. Meie grupi paljud pensionialised ja isegi kaheksakümnendates eluaastates liikmed ei pidanud paljudeks tõusta möö-

da järsku kõrgete astmetega treppi vaateplatvormilt avanevat vaadet nautima. Tuletornis käidud, suundusime mööda meeldejäädvalt korras asfaltkattega maanteid oma ööbimiskoha - Katri Külalistemaja poole. Enne külalistemaja ületasime Hiiumaa ainukese raudteelülesõidu. Ülesõit oli nagu ülesõit ikka koos vastavate liiklusmärkidega, mis sest, et rööpaid jagus ainult teelaiuselt. Külalistemajas leidsid kõik endale toakaaslased, reisikotid pandi ära ja siis läks lahti „töö seksioonides”, algas õhtusöök kaasavõetud toidu manustamise teel. Õhtu oli ilus ja kõik leidsid koha õues erinevates istumisnurkades. Väsitavale ja muljeterohkele päevale järgnes kosutav uni. Hommikul ootas kõiki korralik eine ja siis, lahkele pererahvale hüvastijätuks lehvitates, läks jälle sõiduks.

Teise päeva tähtsaim külastuskoht oli Kassari. Enamus grupist võttis ette pika 2,5 km matka, et jõuda piki kitsast maa-riba poolsaare tippu. Enamus teekonna ettevõtnuid tippu ka jõudis. Ettenähtud ajal olid kõik jälle bussi juures ja sõit jätkus. Pikalt sõita ei tulnudki, esimeses sobivas ujumiskohas tehti taas peatus. Kõik, kes vähegi võimalikuks pidasid, tegid tunnise karastava supluse.

Pärast suplust läks sõiduks Heltermaa sadama suunas. Teel põigati Vaemla Villatööstusesse ja Hiiumaa uhkeima hoone - Suuremõisa lossi juurde. Villatööstuses oli väga huvitav. Vanad kordatehtud masinad tegid korralikku tööd. Soovijad ostsid kaasa lõngast suveniire ja kõik olemasolevad lambanahad leidsid omaniku. Lossis oli remont, aga vaatamist küllaga ka väljastpoolt, lossi ümbruses ja pargis. Suuremõisast suundusime otse sadamasse, sealt praamile ja Rohukülalt Valga poole.

Hilja õhtul jõudsime Valka. Kõik reisil osalenud olid väga rahul kahe suurepärase ja muljeterohke päevaga. Oma osa selleks rahuloluks andis AS Hansa Reisid poolt meile organiseeritud bussimeeskond st. juht ja giid. Suur tänu neile!

Memento Valgamaa Ühenduse juhatuse liige, Enno Kase

*Aastate read
toovad meelde
kõik halva ja hea, nähtu
ja kogetu käidud
teedelt.*

*Mõtted ja teod
kimpu seob
omakirjutatud
raamat.*

**Memento Liit soovib kõikidele juubilaridele üle Eesti
tervise rammu ja tugevust, lähedaste ja sõprade toetavat
õlga, rõõmu ja hingesoojust.**

Memento Tallinna ühendus

90

Israel Katz
Elva-Helene Kosk-Saareke
Vello Laos
Hilja Sarapuu
85 Erika Lond
Vilma Metstak
Arno-Toomas Pihlak
Ilmar Puksov
Aleksandra Sagur
Serge Sakkeus
Broche-Golde Gordon
Aino Haapsal
Mai Karepa

80

Eevi Dulder
Hillar Eelmaa
Lauri Hõbenik
Udo Josia
Vaikus Jõgisu
Juta Niido
Vaike Kupper
Leili Massov
Valter-Ivar-Jüri Pärg
Inga Saarva
Meida Sang
Ramon Unt
Antonina Vassilko

Memento Valgamaa ühendus

85

Erich Ingver

80

Helju Rätsep
Helmi Anier
Silvia Kais

75

Urve Kõiv
Eha Ratas

75

Olvi Kuusik
Tiiu Kuuskmann
Helja Linde
Neidi Meisalu
Silvi-Maris Neemre
Elju Nilson
Tiia Nurmis
Olev Dago
Mare Otsep
Anne Selge
Lee Schmidt
Peep Varju
Mare Rospel
Küllli Väli

70

Ülle Heinla
Jaan Härma
Tõnu Krinstenbrun
Silja Määr
Meinhard Pahapill
Kuno Raude
Luule Rimmel
Elle Rimmelgas
Hilja Tael

70

Jaan Sild - ühenduse asutaja

65

Leo Kannel
Evi Karolin

60

Erna Boginskaja
Mare Kristi Rosenberg

22. septembril 2011. a Vastupanuvõitluse päev Tallinnas Vabadussõja Võidusamba jalamil

Üritus, mille korraldajaks oli Eesti Memento Liit, algas kl 12.00 leinaseisakuga. Mälestati kõiki okupatsioonide ohvreid ja Eesti vabaduse eest langesinuid. Avaldati kaastunnet kõikidele leinajatele.

Enn Tarto kõne:

“2. veebruaril 1920 kirjutati Tartus alla Eesti Vabariigi ja Vene SFNV vahelisele rahulepingule, millega Venemaa tunnustas tingimusteta ja igaveseks ajaks Eesti iseseisvust.

Tegudega aga astus Venemaa selle vastu, mida ta tunnustas. Juba 1. detsembril 1924 üritas Nõukogude Venemaa Eesti Vabariiki hävitada. Tookord jäi Eesti vabadus püsima, nagu ka pärast 2007. aasta aprillimässu.

Paraku sõlmiti 23. augustil 1939 Moskvas Stalini-Hitleri pakt, mille salaprotokollide alusel jäeti Eesti NSV Liidu mõjusfääri. Eesti Vabariik jäi rahvusvahelisse isolatsiooni.

1939. ja 1940. aastal loobusid Eesti Vabariigi tollaegsed juhid relvastatud võitlusest. 17. ja 18. juunil 1940 okupeeris Punaarmee Eesti. 6. augustil 1940 Eesti annekteeriti, st lülitati kuueteistkümnenda liiduvabariigina NSV Liidu koosseisu. Okupandid päätsid valla kohutava terrori Eesti Vabariigi kodanike vastu. 1940. aastal algasid kohe poliitilised arreteerimised. 1941. ja 1949. aastal toimusid massiküüditamised. Nendest aegumatutest inimsusevastastest kuritegudest on palju räägitud ja kirjutatud ning seda tuleb ikka ja jälle teha.

Seoses Eesti okupeerimisega algas ka vastupanu. Teises maailmasõjas Eesti riigina ei osalenud, küll aga sõdisid Eesti Vabariigi kodanikud maailmasõja erinevatel rinnetel. Nad võitlesid Eesti metsades, soodes, saartel ja linnades Eesti eest, nad võitlesid Soomes Eesti eest, koos sakslastega püüdsid nad kaitsta Eestit kommunistlike mõrvarite eest. Suur hulk eestlasi mobiliseeriti Punaarmeesse. Neid hävitati tööpataljonides, ellujäänud sõdisid orisõduritena Punaarmee koosseisus.

Pärast Eesti taasokupeerimist 1944. aasta sügisel punaokupantide poolt jätkus aktiivne vastupanuvõitlus.

Metsavennad pidasid ligi 10 aastat aktiivset relvastatud võitlust.

Rööbiti relvastatud vastupanuvõitlusega ja ka hiljem, võitlesid koolinoored, heiskasid sini-must-valgeid lippe, levitasid Eesti-aegseid raamatuid, tegid lendlehti jne.

Poliitvangid avaldasid vastupanu NSV Liidu koonduslaagrites. Eesti advokaat Arnold Susi aitas Aleksandr Solženitsõnil mõista stalinismi olemust.

Mart Niklus, Enn Tarto, Erik Udam ja paljud teised Eesti poliitvangid koos leedulaste, lätlaste, juutide, venelaste, ukrainlaste ja teistega aitasid organiseerida rahumeelset ja avalikku vastupanu Moskva võimuritele.

23. augustil 1979. aastal avalikustati 45 Eesti, Läti ja Leedu kodaniku märgukiri nõudega avalikustada 23. augustil 1939. a Moskvas sõlmitud Molotov-Ribbentropi pakt koos salaprotokollidega, kuulutada pakt kehtetuks allakirjutamise momendist ja taastada Balti riikide iseseisvus. Balti apellist algas uus ajajärk vastupanuliikumises. Iseseisvuse taastamist hakati nõudma avalikult rahumeelsete vahenditega.

Eesti Vabariigi kodanikud osalesid lääne-riikide poolel Korea, Vietnami, Indo-Hiina ja Lahesõjas. Nad andsid oma panuse Lääne raadiosaadete sisustamisel.

Enamikku rahvast haaras passiivne vastupanu. Võimaluste piires kaitsti eesti keelt ja kultuuri, püüti korraldada oma isiklikku ja perekondlikku elu nõukoguliklike norme eirates.

Laulupidudel ja ka väiksematel üritustel lauldi pärast ametlikku osa isamaalisi laule, kodudes tähistati Jõule, Ülestõusmispühi, Eesti Vabariigi aastapäeva 24. veebruaril jne.

Osa põllumajandusega seotud ametnikke püüdsid vähendada mitte-eestlaste sissevedu Eestisse.

22. september saab riiklikuks tähtpäevaks.

Riigikogu võttis 15. veebruaril 2007 vastu pühade ja tähtpäevade muutmise seaduse. Pühade ja tähtpäevade seadust (RT 1998, 13, 162; 2005, 24, 185) § 3 on täiendatud punktiga 4¹ järgmises sõnastuses:

“4¹) 22. september Vastupanuvõitluse päev;” Riigikogu esimees Toomas Varek

Tagasi ajalukku. 1944. aastal algas Saksa vägede taganemine Eestist.

18. septembril 1944 nimetab Jüri Uluots ametisse Eesti Vabariigi valitsuse, mille peaministriks määrati Otto Tief.

20. septembril 1944 algasid Tallinnas eestlaste esimesed relvakokkupõrked sakslastega.

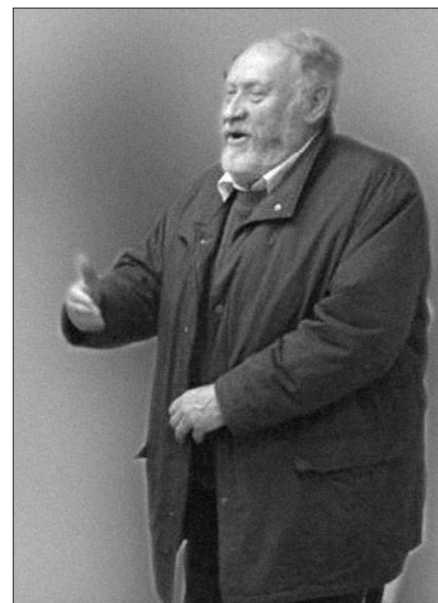
Poliitiliselt on ülioluline, et 21. septembril 1944. aastal lehis Pika Hermannini tornis sini-must-valge lipp.

1944. aasta 22. septembri keskpäevaks vallutas Punaarmee Tallinna ja Pika Hermannini tornist võeti maha Eesti Vabariigi lipp, mitte Saksa riigilipp. Uus okupant, NSV Liit heiskas Pika Hermannini tornis oma lipu- punalipu.

Tänapäeval küsitakse sageli, et mis mõte oli üldse vastupanul. Oleks võinud ju alla anda ning okupantide poole üle minna ja hakata nendega koostööd tegema.

Lakkamatul aktiivsel vastupanul ja passiiisel vastupanul oli see mõte, et kui avanes ajalooline võimalus, siis me teadsime, mis laulu laulda: Eesti vabaks!

Lõpetaksin Alfred Käärmani sõnadega: “Meie võitlus ellujäämise nimel ei ole veel lõppenud.”

Üritust modereeris proua Anne Eenpalu. Kõnelesid Enn Tarto, Eesti Memento Liidu juhatuse esimees ja Andres Pöder, EELKi peapiiskop, kelle sõnad olid “avaldame austust ja tänu vabaduse hoidjatele”

Siberi südameigatsus oli saada tagasi oma koju. Eriti talvel, kui rinnuni taigas võõra-
maa lumes. Hing igatses oma ahju praksu-
vat sooja ja maitsva toidu lõhna.

Jõulud, need alati oodatud hingepühad.
Nüüd on nad meil olemas, paljudele meie
hulgast jäid nad olemata.

Jõulurõõmu ja soojust teile kõigile!

*Aga sinu süda,
sinu elulugu?
Valgeid laike täis on ajalugu.
Unustada kõike,
oma elulugu,
pole õigust meil.
Mälestused paberile kannu,
ajalugu säilikusse anna.*

Ühe perekonna hävitamise lugu 14. juunil 1941 aastal.

Anne Eenpalu Raasiku raudteejaamas

“Täna, 14. juunil 2011 aastal saab 70 aasta-
ringi õuduste alguspäevast küüditatutele.
Aruküla mõisasüdame Hellema õppekat-
setalust pandi kahe kohvriga Siberi poole
teele minu vanaema Linda, tädi Virve ja
minu ema Mai-Linda.

Hellema talu rajaja, vanaisa Kaarel viidi ära
juba aasta varem, sest ta oli kaheksakordne
siseminister, seitme ametiajaga Riigikogu
esimees, peaminister ja riigivanem.

Peremees Eenpalu pärast viljakoristust
Hellema talu põldudel

Viidi talust, nagu represseerijatele kombeks,
varahommikul kella 04-05 vahel. Vanaema
Linda käis mitmeid kordi palumas, kas
saaks vanglas abikaasat näha. Õeldi ära. Ka
pakikesi soojade riiete ja toiduga ei lubatud
Kaarel Eenpalule anda.

Vanaema palus Olga Lauristini, et kas kord-
ki veel saaks abikaasaga kohtuda. Vastus oli
kategoriline ei. Pärast kõnelust Lauristini-
ga tõsteti Linda ja minu ema Hellema talust
välja ja aastakese enne Siberisse saatmist tuli
elada töödejuhataja Loosma korteris, kes oli
uue võimu tulekul hirmuga koos naisukesega
jalga lasknud.

Pool tunnikest oli aega kahte kohvrit pakki-
da. Mõelgem kaasa. Hommikul vara linnud
laulavad ja sagivad ringi omi toimetusi te-
hes. Olete voodis. Korruga kuulete veoauto
peatumist ja uksele tagumist. Teie eluruum
täitub vihastest korraldustest. Kaks püssi-
meest vahivad, kuidas püüate leida, mida

kaasa võtta. Miks ja kuhu viiakse, keegi ei
selgita. Paugupealt olete kurjategijad. Teie
kodu jääb maha. Ei tea kellele. Veoauto
kastis on kitsas. Lapsed nutavad, täiskasva-
nute näod on ühtaegu hirmunud ja alan-
datud. Minu ema Mai oli kuueteistkümmne
aastane. Kuni 1940 aastani õppis Lenderi
Gümnaasiumis Tallinnas. Kohe, kui Vene
sõjaväe baasid Eestisse toodi, kutsus proua
Lender vanaema enda juurde, teatamaks,
et Mai tema Gümnaasiumis enam õppida
ei tohi. “Riigitegelase tütar ei sobi uue või-
muga kokku”, ütles direktor. Pärast suuri
palveid sai ema aasta õppida Laaguse Ko-
dumajanduskoolis ja pidi 1941. aasta suvel
minema praktikale Narva-Jõesuu sanatoor-
iumi.

Sattus aga hoopis veoauto kasti suunaga
Raasiku raudteejaama. Veoauto kastis oli
Aruküla jaamaülem oma perega. Huvitav,
mis on neist saanud? Raasiku jaamas topiti
küüditatud loomavagunitesse. Vaguni nur-
gas oli parask, see tähendab auk, kuhu pea-
le kükitati, et häda õiendada. Vangistatud
muudeti hoobilt loomadeks. Häbitunne
pidi kaduma.

Vanaema Linda oli sahvrist toitu kaasa võt-
nud. Joogijanu oli aga kohutav. Tamsalu
jaamas aeti inimesed vagunitest välja, me-
hed eraldati naistest-lastest. Millegipärast
seisis rong poolteist päeva. Õhku oli vagu-
nis vähe, hirm suur. Läbi võretatud akna-
kese käidi vaheldumisi hingamas. Püssi-
mehed valvasid hoolega, et keegi kohalike
uudistajatega ei räägiks.

Sõidul läbi Nõukogude Venemaa oli näha vaesust, viletsust ja korralagedust. Sagedasti nähti paljasjalgseid sitsiseelikutes ja pearrättides naisi, kes hüüdsid "fasiste viiakse". Piinavale janule lisandus varsti ka nälg. Kirovi linnas kuuldi valjuhääldajatest, et sõda on alanud. Kurnatud vagunielanikele ei avaldanud see teade mingit mõju.

Alandus, ebainimlikud tingimused vaevasid meeli. Pärast Uraali mägesid, Tšanõis aeti küüdirahvas vagunitest turuplatsile. Räpastes tingimustes oldi kolm ööd-päeva varikatuse all. Esmalt viidi teelised mingisse kolhoosi, siis jälle Novosibirskisse. Jube oli sõit pargase haisvas umbses laevatrummis Obi jõel. Kõik said kõhulahtisuse. Obi lisajõe Tšai mööda veeti kurnatud eestlased Griškinosse, kus kolhoosidest saadatud mehed hakkasid tööjõudu valima. Tõeline orjaturg. Pambud pandi hobustele, küüditatud kõndisid 15-20 km jala. Makarevskasse sattusid Eenpalud koos neljakümne saatu-

Linda Eenpalu koos tütardega Hellema talus, millest Siberis ainult mälestused

sekaaslasega.

Karm komandant teatas, teiesuguse rämpsu peale on kahju kuuli raisata, küll kõngele raske töö peale ise ära. Hütid ehk majad olid viletsad, vaesus valitses igal pool. Ühte, kus oli köök ja tuba, paigutati mitu peret. Tare poolitati linaga nii, et mehed ja naised-lapsed eraldi oleksid.

Metsa- ja põllutööd tuli teha pimedast pimedani. Normid olid suured. Nälg oli lahutamatu kaaslane. Paljud hakkasid suitsetama, kolhoosis kasvatati tubakat. Suitsetamine aitas leevendada näljatunnet.

Töövahendid olid algelised ja primitiivsed. Künti härgadega. Et ellu jääda, hakati kaasasolevaid riideid leiva vastu vahetama. Ühes võis vanaema Linda kindel olla, töökasvatus Hellema talus ei jätnud tütreid Siberis hätta. Kindral Reegi abikaasa koos tütreaga surid esimeste külmadega taigas metsa langetades. Üleüldlikud tingimused, nälg ja pakane, oskamatus kirve ja saega paksus lumes töötada, tõi surma.

Nälg oli suur. Kellegi paariaasta vanune tütreke vaikus hinge. Köht oli näljast pais-

Leena Armei koos minu tulevase isa Georg Manivaldega (paremal) ja teise poja Herbertiga, kes jäi Siberi mulda

tes ja rääkis aina üht ja sedasama: "Palun leiba". Nii ta väikseke suri. Lähedalasuvus hütis oli Pärnu proua kahe pojaga. Vanem, Herbert, suri kopsupõletikku. Oli töökas poiss, aga nõrguke. Kui metsas normi ei täitnud, pidi öösel une ajast lõkke juures puid laasima. Nii ta jäigi Siberimaa mulda. Herberti vennast sai hiljem minu isa. Georg-Manivaldet kutsuti eestlaste suus Valdeks, teised rahvused kõnetasid teda Goša'na. Näljast ja verevaegusest tekkisid kehale paisid. Arstiabi polnud. Metsatöölt koju-hütti jääda ei lubatud. Nii oli tal korraga kuusteist paistet, mis 14-mne aastasel poisil raske tööga taigas katki läksid. Veri ja mäda kleepisid riided keha külge kinni. Velskril oli anda igaks haigusjuhtumiks ühte rohtu - kõhulahtistit.

Kehalisi piinu oli mitmesuguseid. Näiteks täid. Tavaline oli neid otsida üheteise peadest. Suveõudus olid parvede kaupa sääsed-moskiitod ja parmud. Inimesed olid näljas ja parasiidid samuti.

Küüditatud lapsed õppisid nälja tõttu üsna

Piinav nälg Siberis tuletas ehedalt meelde oma kodu ja toitu Eestis. Vanaisa Jüri abikaasa Leenaga oma poes Pärnus.

ruttu puude otsa ronides koore alt üraskeid otsima, kraapima pehmet koorealust, mida suus lutsida. Täiskasvanud püüdsid pime-das otsida põllult aganaid, et nendest lastele toitu teha. Kes aganate ja mahapudisenud viljaterade korjamiselt tabati, pisteti trellide taha. Minu mõlemad vanaemad olid kinni nädalapäevad.

Üks püüdis kahte poega, teine kahte tüdart näljast päästa. Vanaema Linda laulatuse sõrmus jäigi vangistajatele.

Suviti parvetati Obi jõel palke. Pootshaakidega hoiti palki, millel seisid. Ema Mai kukkus veereva palgi alla. Önn, et minu tulevane isa Georg-Manivalde nägi. Pärnus vee ääres üles kasvanud poiss kargas vette ja tõi Mai vees hulpivate palkide alt kaldale. Kahekesi taigas puid saagides sai langevalt puujurakalt löögi ema paariline tatarlanna Tatjana. Ta suri.

Kergem oli neil, kes olid küüditamise hommikul tulnud mõttele TÕÕRIISTAD kaasa võtta. Näitena proua Eliaser, kelle õmb-lusmasina olemasolu Siberi feodaalajastu külas talle koos tütardega leiva lauale tõi. Ümberkaudsete karistusametnike naised ja lapsed avastasid ruttu, kui nägusad nad ilusates riietes välja näevad. Nii kutsutigi eesti küüditatuid VILLA ESTONIA asukateks. Muidugi, vang on vang. Nädalas kord käidi

Vanaema Linda tütardega igatsesid Siberis teadmatutes abikaasa ja isa järele, jagades tuhandete lõhkirebitud perede kurba saatust.

külanõukogus registreerimas.

Omavahel sai imestatud, miks küll nii primitiivselt elatakse sellise viljaka maa peal. Must kivideta muld! Kartulikoorsatub mulda ja idanebki. Hellema talu paeklibune ja kivine pinnas kui öö ja

päev Siberimaa mulla kõrval. Kohalike ääretu vaesus ja lohakus - kuidas küll niiviisi kogu oma elu ära elada? Looduse annid olid imelised. Kui oleks antud ometi aega ja võimalust ande koguda! Metsküüslaugud olid võimsad ja neist sai pannkoogitaolisi pätsikesi küpsetada. Väga maitsvad olid ennenägematult suured jõhvikad ja küpsetatud seedripähkli seemned. Omaette võimas oli näha virmalisi, kus taevast täis kirkaid värve. Tasuta tööjõul hoiti aga hoolega silma peal, et poleks vaba aega, poleks süüa ega tuleks tahtmist küüdilaagrist minema joosta. Ja kuhu sa hing dokumentideta keset Siberi taigat jooksed? Kes püüdis töde ja õiglust jalule seada, sattus vanglasse. Vanaema Linda oskas väga hästi vene keelt, sest omandas selle Peterburis, kus tema ema õde, helilooja ja organist Miina Härma Jaani kirikus ametis oli ja õetütrelle kooliharidust andis. Nii astus vanaema küüdilaagris solvatute ja asjata karistuse saanute kaitseks puhtas vene keeles välja. Küll suuliselt, küll kirjalikult. Ei see ülematele meeldinud. Vanaema pandi kolmeks kuuks rajoonikeskusesse Podgornoe vanglasse. Ometi kutsuti kohalike võimumeeste poolt vanaema austavalt MIHHAILOVnaks. Varavalgest hilisööni töötas temagi kolhoosipõllul, talvel rapsis lina. Siberisse

Linda Eenpalu metsatööl

vanaema jõud jäigi. Kui Jossif Stalin suri, läks füüsiliselt kergemaks. Minu ema ja isa abiellusid metsatööl. Isa tahus palkidest maja ja sauna. Kahjuks uppus minu vend Enn. Laste järele polnud ju vaatajat, kõik pidid hoollega tööl käima. Tädi Virve oli lõpupoole väga hinnatud kui eesrindlik lüpsja. Ta omandas kiiresti hea vene keele oskuse ja et Eestis oli ta saanud Tartu Ülikoolis kõrghariduse, siis võeti ta kolhoosis arveametnikuks,

hiljem pearaamatupidajaks. Sai isegi medali "Töövapruse eest" ja võis juba 1956. aastal Eestisse tagasi tulla. Ta kandis nime Eenpalu, mis tekitas nii elu-, kui töökoha leidmisel väga suuri raskusi. Koos Linda Eenpaluga proovisid nad Aruküla kolhoosis tööd leida. Esimees ütles ära. Suurte raskustega sai Virve 22. Keskkoolis kehalise kasvatuses õpetajaks ja ühetoalise ühiskööbiga korteri Kurni tänavale Tallinnas. Minu ema kandis abiakaasa Armei nime ja seepärast on KGB teda vaid ühe korra välja kutsunud. Ema ja isa vabanesid küüdilaagrist 1958. aastal ja Eestisse tulid tagasi 1959. aastal. Sissekirjutust ja elamist oli vanematel väga raske saada, sest küüditatutel oli MUST MÄRK juures. Isa sai tööd autojuhina Pärnu Autobaasis, ema koristajaks sanatooriumis. Vanaema Linda oli Kodumajanduskoja esinaine, kaks korda Riigikogu liige ja truu kaaslane oma abiakaasale Hellema õppe-katsetalu rajamisel ja majandamisel. Ülekohus, mis langes minu perekonnale ja veel tuhandetele EI OLE ANDESTATAV. Kodu ja riiki oli pärast Vabadussõda raske rajada. Ei oleks tohtinud oma vabadust käest ära anda!

Kaarel Eenpalu Kirovi laagris

Kaarel Eenpalu oli peaministriks oleku ajal vene sõjaväebaaside sissetoomise vastu. President Konstatin Päts vabastas ta otsemaid ametist ja asendas Jüri Uluotsaga. Kui oled otsustamisõiguseta riiklikul tasandil, ei saa sa kaasa rääkida. Alles 1959 aastal küüdilaagrist vabannuna, sai ema teada, et Kaarel Eenpalu suri nälga ja kurnatusse Kirovi vangilaagris 28. jaanuaril 1942. aastal. Minu teine vanaisa, Jüri Armei, kes rajas Pärnusse vorstivabriku, suri samuti 1942.

aastal, aga SevUrallaagris. Kui Linda Eenpalu sai tütardega kaasa võtta kaks kohvrit, siis peremees Jüri Armei oli täna varahommikul 70 aastat tagasi öelnud: "Kallis Leena, ma võtan kohvrid oma kätte, sa vaata poisse". Pärnu rongijaamas eraldati püssimeeste poolt mehed kohe lastest-naistest. Nii läks vanaisa Jüri kahe kohvriga ühele poole, vanaema poegade teisele poole. Minu 14 aastasel isal olid jalas põlvpüksid, kaenlas padi ja mapp maakaardi-atlasega. Kaheksateistkümneks aastaks Si-

Anne-Armei Eenpalu Siberis 1956 aastal

berisse orjatööle. Miks? Täna, süütute süüdlaste mälestamise päeval teeme sügava kummarduse valu, alanduse ja surma ees. Kui midagi siin elus veel püha on, siis on need SÜÜTUTE KANNATUSED JA PIIN Mälestame."

Kommunismiohvrite memoriaali asukoha otsinguil.

Rahva algatusel talgukorras 2.novembril 1988 alustas EELK Pilstvere Andrease Kogudus kommunismiohvrite memoriaali rajamist, rahvasuus Pilstvere Kivikangur. Tihedas koostöös Eesti Memento Liiduga on Pilstvere memoriaali järk-järgult arendatud: mälestusrist, kivikangur, metsavendade, tööpataljonlaste, soomepoiste, vabadusvõitlejate ja maakondlikud esinduslikud mälestuskiivid, alustatud on mälestusallee rajamist hukatud eesti ohvitseridele, rajatakse eesti ajaloo hiieparki. Selles aatetöös on kaasatud eestlased kogu maailmast – mälestuskive on toodud kõikidelt eestlaste pagulusteedelt. Pilstvere kalmistul säilis läbi nõukogude aja Jüri Vilmsi hauamonument ja kihelkondlik vabadussõja aksammas. Väljakujunenud traditsioonid toovad igal aastal kokku sadu inimesi Eestist ja välismaalt.

Pilstvere kogudus on arendanud külastuskeskkonda ja teenindamisvõimalusi inimeste vastuvõtmiseks ja ürituste korraldamiseks. Kogudus organiseerib järjepidevalt haljastus- ja korrastustöid. Vabatahtlikult löövad kaasa noored ja külakogukond. Kaasatud on kohalikud koolid ja lasteaiad.

Nüüdseks on välja kujunenud ajaloo mäletamise memoriaalpark, millel on oma kujunemise lugu, väljakujunenud traditsioonid, pühadus ja paik, mis meid ühendab.

Eesti Vabariigi Kultuuriministeerium on seisukohal, et Pilstvere memoriaalparki arendatakse edasi ka siis, kui riik peaks otsustama rajada memoriaal kuhugi mujale.

Viimase lehekülje foto: E. Prost

Toimetaja **A. Eenpalu** • tel 56 687 663
Eesti Memento Liit • tel 626 32 00
Endla tn. 4, Tallinn, 10123

